

**Thanpuit Pa
Kutchhuak**
(Article and Essay)

MZ

Mizoram State Library
11577

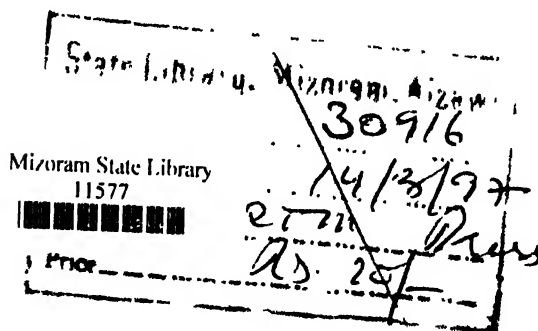

Lalrangzua

THANPUI PA KUTCHHUAK

(Article & Essay)

Compiled & Edited,
With an Introduction by
B. Lalthangliana

Published by
M.C. LALRINTHANGA
Khatla, Aizawl
1994

(ii)

Thangpui Pa Kitchhuak
by B. Lalthangliana

First Edition - 1994
Copies 1000

MIZORAM STATE LIBRARY

Acc. No 11577

Acc. by Wally

Class by Wally

Cata. by Wally

Sub Heading by : _____

Transcribed by _____

Location No _____

Printed at the

RTM Press,

Chhinga Veng, Aizawl

(iii)

INTRODUCTION

ZOFATE zinga thuziak (Article & Essay) lama kutchhuak nei tam ber pakhat sulhnu a ziaktu phalnain kan rawn chhuah leh thei ta, a hlimawm hle. Pu J. Malsawma hian a thuziakah 'Mang N Mang' leh 'Thanpuii Pa' hmingte hi a hmang ber a. Mang N Mang hming hi a pu hmasa na a, Thanpuii Pa tih hming hi a pu hlen ta zawk a, chu chu keini pawhin kan hmang ve a ni. Tin, thuziak thiam hmingthang C. Thuamluaia (1922-1959), Lunglei kha a fanu hming koh chawiin 'Thanpuii Pa' tia koh thin a ni a, mahse thuziak nan chuan a hmang ngai lo tih Zikpuii Pain a sawi.

Thanpuii Pa hian' kutchhuak a ngah hle a, Mizo Zirlai Pawl Chanchinbu, Thu leh Hla, Meichher, Thlirvelna leh Zoram Thupuanah te a che tam a. A thuziak zawng zawng hi han zawn chhuah kim mai harsa khawp a tling. Tuna kan hmuh theih ngawt pawh 50 lai a ni a. Amah hian a kawl tha lova, ~~han~~ theih ang tawka kan dap khawm thenkhatte pawh, "Hetiang ka lo ziak a ni maw?" a tih chang a awm a, a hre kim seng lo hial!

A thuziak tam leh that vang bakah, a hun laia Magazine lar tak Mizo Zirlai Pawl Chanchinbuah 1958 Sept-1965 Sept thleng Edidor a nih avang te, Hla Kutpui hmasa ber 1959 kuma huai-

hawttu tangkai tak a nih avang te leh, Mizo Academy of Letters dintute zinga mi, hun rei tak Secretary vuan a nih avang te hian, Mizo thu leh hla kalsiamna leh hmasawwnnaah hmun a luah zauin huvang a nei lian hle a ni.

A tlangpuiin Thanpuii Pa hian tawng lam hawi thuziak a nei tam a. Chu chuan Mizo tawng dik hman pawimawh a tihzia a tilang hle a, a thiam thatzia pawh a hmuh theih nghal. Mi dangte nen inhnial fiamnaah te a lut tam a, duhtuina avanga mi dang thuziak a han khak fiam pawh a awm nual.

Mizo tawng chungchanga an inhnial fiamna te chu chhuah tel a chakawm hle a. Mahse mi dang ziate tarlan tel ve zel loh chuan awmzia a nei dawn lova. Tin, a hun lai boruak hriat leh va chen ve a tul bawk dawn a. Chuvangin tun tumah hian ui tak chungin kan dah tha ta rih a, chhuah theih hun a la awm mahna.

Tun tumah hian Thanpuii Pa thuziak zinga mal din pawha awmze noi tak, chhiar nuam leh ngaihnawm, bengvar thlak bawk site thlangchhuakin kan rawn chhuah a. Hetiang chi pawh hi a la thahnem fu a. Mahse lei awlai tawk thlirin a tum khatna atan kan rawn tichhuak phawt a ni e.

Heng atang ngawt pawh hian Thanpuii Pa thuziak thiam dan te, a tawngkam hman mawi leh mam thatzia te, thu khel vel a zei dan te, chhiar-

tute pawm thlap theih tura a khalh chhuah thiam-zia te, a suangtuahna that dan te a hmuh theih hle. Chhiartuten ngun taka rilru hmanga in lo bih kan beisei. Thuziak kawngah leh Mizo jawng dik zir nan, thangtharte tan a tangkai ngei kan ring a ni.

A mimal nun sir khat atanga thlir chuan, Thanpuii Pa hi pa vannei taka sawi theih a ni. Lehkha thiam tak, M.A.,B.L. lai tling, Ukil hna kum 7 lai thawk, Magistrate hna kum 7 lai vuan tawh, Director leh Secretary hial chelh tham, in leh loa ngelnghet, pa awhawm tak a ni a. Hla (poem) phuah thiam pakhat pawhin, "Entawn tlak leng dangte thlir zel i," tih thupui hmanga mi hrang hrang a phuahnaah Thanpuii Pa chu :

*Kut leh vei vawng thiam J. Malsawma,
A kut thawh theih bakah a lei a chuang lo,
Chhuahckhalh ral tawnah a him ber mai.,*

tiin a lo chawi hial a, hei hian a zia leh nun a hril chiang hlein a lang.

Nun kawng chhuk chho a zawhna sir dang kan en chuan, pa vanduai tak a tih theih thung awm e. Kum 1958-a a neih Vanlalrovi nen fanu 3 leh fapa 2 an hring a. Mahse a nupui, a fanu pakhat leh a fapa pakhat hian an boralsan tawh a. Tin, a fapa ang maia a en a makpa John Ruata, Pachhunga University College, Aizawla English Department Head chuan a thihsan tawh bawk a, lu a sun zing malh malh hle a, mi naran tan chuan

tawrh thiam har tak tur a ni. Mahse pachang takin, "...Vanduaina nasa tak tak te ka han tawk chben a, chu chuan min sawi chau hlein ka hria. Mahse Pathian rorelnaah hian vui ka tum lo ve tlat a..." a ti thei ngat a ni.

Thuziak lama Thanpuii Pa kutchhuakte chu, chhiartute khehchhuah turah dah mai ila. He leh-khabu nen hian a inmil chiah lo na a, a ngaihnawm avangin ama mimal nun ramte i lo thlir teh ang u.

Thanpuii Pa hi kum 1965-ah Champhaia a awn laiin a piangthar tawh a, chutih laia a hla duh chu :

*Krista thisen hlu tak chhuak chu,
Ka tan a hlu a ni;
Hlahna leh rinhlelna ata,
Ka thlarau a chawl ta.,*

tih hi a ni. Mahse a lâm lo. Biak inah leh len-khawmnaah te a zai tui ve viau thin na a, a kut hi a koki chung tamah hian a lawr chhuak ngai lo reng reng. Hun a lokal zel a, a thlarau nun chu a ro telh telh a, a tawngtai tum pawhin tawi tuk mai a chham a, dil tur ahleih a hre lo. A mit chak loh chhuan lamin Bible pawh a chhiar ngai lo tluk a ni.

Chu ngawt chu a tawpna a ni lo. Ni 27 Dec. '89-1 Jan. '91 thleng khan, El Bethel Camp, Luang-mual Chawihmunah, a fate leh a tute duh angin a lut ve ta rap mai a. Chutah zet chuan a inhmu-chhuak thar leh a, amah ngeiin a testimony a ziak hi han chhiar teh.

“...Ka Bethel haw inkhawm chu, “Aw hma-
ngaihna khawvel êntu” tih hla hi kan han sa a,
a chang 2-na, tun hma atanga ka duh em em :

*Khawngaihnaa khatin a tuar,
Lungngaih thlaphan hremhmun ata
Min rawn chhanchhuak leh ta;
A felna zarah nun nuam a,
Ka thla vanrama leng tur chu,
Ka fak ning thei lovang.*

Chumi kan han sa zet chu, spring-in min vawrh
tho ang mai hian ka ding thut a, ka bân ka phar
a, ka lâm chu a ni ta der mai a...Chaw ei kham
chuan Sermon kan han ngaithla leh a, lawm lam
lampangin a thawk ta thung a, kan han zai chu
ka ÷ap ka ÷ap ta mai a....”

Aw le, kan peng thui ta deuh a. Engpawh ni
se, Mizo thu leh hla tih hmasawn kawnga huvang
nei lian tak Thanpuii Pa hian, lusun manganna
tuar fo tawh mah se, a upat deuh hnu leh. khaw-
har taka a awn hnu a hetiang a lawmna thar duh-
awm tak a chhîr hi kan lawmpui em em a ni.

Tunah hian Thanpuii Pa hi kum 64 lai a tling
tawh na a, a la chak ÷ha hle a, mit chak lo deuh
chung chungin thu a la ziaak zauh zauh a. A theih
anga tamin la ziaak zel se, thangtharte tan inzirna
tham tling thu tha tak tak rawn theh chhuak zel
se kan ti em em a ni.

THU AWMTE

1. Introduction			(iii)
2. Kan mizia	1
3. Harsatna	3
4. Mi huaisen	13
5. Chhawrpial run loh a kawng		...	17
6. Fur khaw hnawn	23
7. Awithangpa a nih kha	35
8. Vana Pa College	43
9. Mahna	47
10. Mizo hla	53

~~~~~

Lehkhabu Thar chhuak leh tur :

Mimal kutchhua® bu mala ding tham si lo, thuziak tha tak a riral mai loh nan dap khawm mek a ni a, Pastor Nikhama, H.K. Bawichhuaka, Sangliana, Rev. Dr. Zairema, Lalthankima, Hrawva, Pu Thanga, R.H. Rokunga, C.L. Rema leh mi dangte ziak a ni a, HRANGHLUITE SULHNU hming vuahin a lo chhuak leh ang, lo ngaihven teh aw, i inchhir lo khawp ang.

Kan Mizia¹

KRISTIAN ram, tualthat, suamh'uang, r'ekru, bumh'ang, mitdawivaih thiam, nawhchizuar leh kutdawh awm ngái lohna ram, Ram Thianghlima chêng MIZO te mizia dik tak hi ka ngaihtuah vang vang thín a.

Hnam houf'jal êm êm, mahse hnam fing'anga lan tum lui tlat, neih zawng zawng nena tuallaia l'onga inpenparh mi, buh leh bâl leh sumdawn kawnga pachhe hle si, mahse khawsak r'el thiam lo ber, nei hlei lo, ren hlei lovate kan ni. Mi dâwihzep, awmh'muna inhrosa vak' vak mi, min th'elhtu tûr an awm tih briat chh'ung chu p'awngpawrh tûr tûr a, a sa seh meuh erawh ngam hauh lo, mahse huaisen ber anga lan tum tlat mi kan ni. Thenawm khaw-vengte hmangaib hle anga lang si, ar'uka an chh'iatna zawng ruai si, 'Ka mei rap se, chu ila' ti thah. Tunlaite hian mautâm t'ampui a th'eng m'ek a, thenawm, khaw-vengte ril'tamin an thi ang tih h'iau h'iah h'iah âwm, buh man 'a la san tâwk loh avangin braib phal lo, inngaitlawm leh thubnuairawh f'u anga lang si, mahse ch'apo ru r'iau kan ni. Zu hi h'am hm'elma a ni ti ti si a, zu tihbo phal hauh si, lo. Kristian inti si, Krista mizia r'eng r'eng zir duh lo mi, Pathian thu h'rilu inti si a, sual lâwm mi, rilru taka sakhaw hmang lo va, v'aptlang ngaiha m'awi tur chauhva sakhaw ngaihsak mi, 'a tawi zawngin "Rilru fai si lova puan chang tivar," te kan ni.

---

1. Aizawlah Kum 1960—a a ziak a ni.

Mi awm laia an laia ber, mahse an awm
 loh hlana rêt hmang êm êm, mi chanchik titi tui
 betu neih mi kan ni leh a. Tualthahte hi sual
 anih vanga duh lo ni lo va, dawihzep vanga ti
 ngam lo chaub, a remchân chuan suam leh rûk
 pawh pawisa miah lo; thatchhe hle si, taima tak
 anga lan tum, mahni hlawkna turah chuan mi
 bum hlum thak pawh hreh lo, mi rinawm anga
 lan tum theuh, mahse tobna leh bûkna dik pawh
 hmang duh miah lo, tihdik tumtute pawh haw
 zel si, mi depde tak kan ni. Nawhchizuarthe hmu-
 sit hle si a, a ruka zawrh ching, kutdawh anga
 insawi duh miah lo, mahse dawh si. Thamna hi
 a bawlbhlawh e tia iak iak si, tham ching ber
 bawk si, aia upa zah der a tha tih hre renga
 mi pawisak nei miah lo, mahni hotu tûr duh
 thlang zut zuta an thu awih tum leh si lo. In-
 duhsakna leh bleihneihnate hi a tenawm e, ti si
 a, mahse hleih neia te. Mahni hmâ sial êm êm,
 thianta kots rûl kaw zen tum, thianta phatsan
 mi kan ni. Mahni chipui hotute zah nei miah si
 lo va, Vaj hotute hlau hlum dawn. Inpawihlak
 aw hle si a, fak der ngaina êm êm, mahni
 hlam channa turah chuan dawt pawisa miah lo.
 Akse rilla leh thlarauva hausa futi hle si a, a
 ng a kima pachhe ngawih ngawih zawk kan ni.
 Iepuan a suak vek kan ni a, hmalthinghawng
 an vuh theuh a ni.

Harsatna¹

HARSATNA su tlang peih lo mi chu mi tlak-tlai lo ber a ni. Harsatna kan tawh bian, thlem-naa tluk bo blen sam tak a ni reng a, mawh-phurhna pumpelh a, kawng awlsam ber lama dawizep taka relh ruk hi thil chakawm lo zawk zawk a ni lo.

Psychology thiam i hmuh chuan mi mize hriat theihua kawng tha ber chu ong nge ni tiin zawt teh, chhanna tha zawk i hmuh theih takin. Kei chuan, "Harsatna hi mi mize hriat theihua kawng tha ber a ni," ka ti mai. Ka tan chhan pawh a mawl tawk hle. Chu chu mihringin harsatna leh hlauhawm kan tawh bian kan mibrinna a lan chian em thin vangin a ni a. "Mi dawihzep chu a thih tak tak hmam vawi tam tak a thi nawn thin," tih a ni a, a dik hle bawk ang. Pa dawihzep ramvak chuan sakei a hmuh a inring ber thin. Cbutichuan, kawng sira hnahtel rirek pawh a hlau va, patliog mah ni se, "Awi ka nu" tia tlanchbiat hial a lo duh thin. Harsatna bian nihring mibrinna a thai lang Chiang ber thin. Spartan-ho chu an inthunna khirh tak mai 'Iron discipline' an tih avang chuan an hming-thang a, mi ngaihsan an hlawh a ni. Mi huaisen leh hrat khawheng Spartan-ho zinga an lo chhuab fona chhan ber chu, naupangte an ia

lum ata kai chhuakin chh, hrah leh hrehawm tuar-
tir pawh pawisa lova an zirtir thin vang a ni.

Shakespeare-a thawnthu chhiar thin chuan
Duke Senior, ram ata hpawh chhuaha awm, Ar-
den ram ngawta chheng thawsawi kha in la hre reng
ang a, "vanduaina, utawk ang maia hmelchhia leh
tur ngah hian lungblu a pai bawk thin a ni" a ti
a. Chu chu tawngkaa sawi mai ni lovin a ring
tak tak a. Thlask vur zinga a chheng chung pawh-
in a laf in ropul tak, nusan tihreng a lawna
hmun chu a ngai ohang lo. Chhel takin chu van-
duaina chu a tuar hram hram a, a tawpah chuan
lawna tam tak a lo hmuh phah ta zawk a ni.

A ni, khawvel chanchin kan zir lai kha,
lei hi dawnfawh angin a bial a, a vir thin tih
te kan chhiar fo va, kan awih bawk a. Mihring
nun pawh hi dawnfawh lum ang a ni a; dawn-
fawh lumah chuan a hnu lam leh a par thlaw-
na lam a rawn idlan chhawk chhen thin ang hian,
mihring nunah pawh hian vanneihna leh vanduai-
na hi a inkarhlikin an rawg, inheh ohhuak fo
thin a ni. Dawnfawh lumah chuan a par thlaw-
na kan hma a, a hnu lam pawh a lo lang leh
ngai dawn tih kan hre mai ang hian, vanduinna
kan lang chuan vanneihna pawh a hla tawh lo,
a lo thlang ngai dawn tih kan hre ngah tur a ni,
kan hre ngah a rawn zur loh mai dawn tih
kan hre ang hian, vanduinna pawh hi vanneihna-
in a zur leh thin th kan hre bawk tur a ni.

Shakespeare—a vekin *Hamlet* thawnthu a ziaikin:

*Harsatna a thlenin e,
Makriakin a thleng lo ve,
A rual rualin thleng na ngai e;*

a ti a, a dik hle mai. Mahse a ruala an lo thlen mai avang chuan vanneihnain a rawn zui dawn lo tihna a ni lo. Khawvelah hian vanneihna chauh dah a nt lo va, vanduinana pawh dah a ni ve. Lawmna leh lungngaihna dah ve ve, an nih avang-in, pakhat chauh tawh a, a dang pumpelh zel thu a awm lo va, an pahniha kan tawh ve ve fo a tul tlat a ni. Lei inher hian Lucy chang a her pui lo va, vanneihna leh vanduinante pawh hi a her-pui ve vek tih hi kan hre tur a ni.

Vawi khat chu Lalpa pian atanga kum sang-khat leh kum zakua leh kum sawm li leh pasarih kum khan Committee—a tel turin min sawm ve a. Chutah chuan lekhathiam fe fe leh mi hlun tak tak pawh kokim takin an lo kal a. Kan thupui kan khel hma chuan hrang hlui pakhat hian, “Ngawi teh u, lei a inher thiu kan ti tak a, mahse a vir tak meuh em maw ni le? Raw kuai sang tak leralh puan them khai ila, tual laiah lo, phun ta ila, thli a tleh loh chang chuan che blek lo te pawhin a awm thei bawh a. Lei a vir si chuan thli tleh se tleh sub se, chet loh lai awn thei awm lo tak a ni a, a vir tak tak lo a ni ngai e? Engtin nge in ngaih?” tiin zawnna a han siam a. Kan zinga lekhathiam pakhat chuan “Ngawi t’u, lei vir hi ding chuiah mai ta sela,

eoytin nge kan awm ang tib sawiho zawk ta ila,
 a ngaihawm zawk ang al" tiin a rawn chhang a.
 Chu ohanna chu tun houa ka ngaihtuah lehiu
 chhanna tawi tē si, sei tak bawk si niin ka bria.
 Scientis-ho leh Geography thiam te ngaihdan chu
 ka, sawmpui pha ye lo va, kawng dangin ka
 ngaihtuah zawk a. Lei vir lai a din chuih mai
 chuan kan buai nasa dawn teh e. Vanneihna kan
 dawn laia a diu hlauih chuan engpawh a ni ang
 a; mahse vandawng kan tawh laia a din mai teh
 chuan kan va rethet dawn teh lul em! A eng
 mah chu thain ka ring lo. Vannei renga awm
 chu thil tha vak a ni lo tih kan la sawi dawn
 chauh a ni si a. "Lei vir lai ding ta thut se"
 tih hi chu Essay danga sawiah khêk zawk ila

Harsatna hian kan dam chhûnga thil hlu ber
 chû min pe fe mai. Chu chu eng dang mah ni
 lovin THIAN a ni. Khawsak a kal tuan lai chuan
 thian hi a hring chuan an tam hle mai a, thian
 rinawm tak tak erawh chu hriat theih an ni thian
 lo. Kaptluangw chuan a tiangvâl laia sa a kah
 theih hle lai chuan thian a ngaih mai. A sa kah
 ni tawh chuan a tua te pawh mai hi dang ti-
 hawng tur leh 'dul' yan' tipan turin an lo lêng
 khawm thit. Mahse a lo sawrhawm a, a lo kulcho
 tak haw chuan, Fu Kaphleia sawi dan takin, "Ka
 ul kh' ar' rawn ti' haw' pawh an awm tawh lo:
 khawng a non a lo sawp dawn tak haw phoi
 kh' chuan a thingai chak laia a thian tha ber

berte pawhin an ôksak tawh lo a ni awm e. Ni-mahsela eng nge a chhar chhuah? A tiangvâl chak laia a Ralte âwm khauhna, sutpui nghênga a thut lui chuan m.t sir rang mai lo chu engmah a hmu ngai lo. Chu a mula rim Chhingpuii chuan a hman-gaih ve tih pawh a hre ngai lo. Nimahsela, vânduaina a lo tawh tak hnu chuan, Mizo dân hial pawh bawhchhiain Chhingpuii chuan a inah a va rim thîn a. "Thei ka hawn ang che. Vaihlo tui i duh em? tiin mi rêl pawh pawis; lovin a va kan thîn a nih kha. Tichuan vânduaina chu Kap-tluanga tan chuan, atâna thil blu ber Chhingpuii binuh chhuahtirtu a lo ni rêng mai.

A ni, mi'n vanneihna an dawn a, zar zo tur an neih lai chuan thian an ngah a, "Ka chumi ka kha mi tur i lo ni e" ti apui bi an tam thîn. Mahse vanduinante an lo tawh a, an tân 'van pui' a lo chim tâk meuh chuan chung thiante chu vawm bo ang duak an lo ni thîn a, ui puar koh ang maiin an hla deuh deuh thîn a ni. Chuti-chuan miin thian tha a hriat duh tak tak chuan vânduaina tlêm tal a tawh a ngai a nih chu. Harsatna leh vânduaina tâwk zatute chu an inthian nghet hle thîn. Chuvang chuan sipai, râl rama kalho, râl kapho, chaw thlêng khata kilho, kaw-mawi pakhat hnuaia muho, thibnate hial pawh thlaphang taka pumpelbho hramtute chu an in-againa a, inthian tha ber ber te an lo ni thîn.

Mi an kbawsak a tluwa, hi chuan thian tha
 tak tak an nei ngai lo th hi a dik hie a ni. A
 vâng chu, hausakna hian tsikna chi a tuh thu,
 inhdanna tak tak a siam thei lo a ni. Hausakna
 leh retheina hi an iphmelma tlat a, englai nahiu
 an inkawm ngeih ngai lo. Liandovate unau chu
 an fabrah retheih lai chuan tumahin an chu kha
 lo va, rûlpui an chan ni pawh khân a sa thu an
 pe duh hauh lo va, sek bâwm, ui pawhin an ci
 duh loh chu an pe a, Nimahsela:

*Hmdnah Singai sum tin phur,
 Rulpuiin chhînrawlah nei,
 Liando te unau lung lawmna.*

Chu rûl pumpui, tap chunga tuikhur mawng i
 an sil chuan dar leh ro tap tak an lo fuu ru
 reng chu lo niin, an dar an han tum chang chuan:

*Liahdò te unau unau,
 Dar ze nge in tum in tum'
 Dar zeng mah kan tum lo ve,
 Liahdò bur chhe te kan tum.*

Tichuan yanduaina, retheina leh tibduhdahna
 chu Liandova te unau lan chuan ropuina leh din-
 chhuanma kawngkhar a lo ni a, rûl pumpui an
 haw ihel a, thi leh dar a lo kual rum ang chuan
 vâchhah kawngkhar an haw hawn chuan van-
 netuina a lo hausak reng ngai a ni.

*Thawhah chawh thei tur chuan mahar in-
 chawh thei tur ni a ngai leh a. Mahar inbu-*

nunna (self control) hi kan dam chbunga thil blu ber pakhat chu a ni ve ngei mai. Mahni inthunup thei lo mi chu mi beidawng leh mi hlawhchham an ni fo thin. Mi hlawhtling ni tur chuan mahni inbriat thiamna (self knowledge) leh mahni in thir thiamna a ngai a ni. Tennyson-a chuan "Mahni incheimawina (self reverence), mahni inbriat thiamna (self knowledge), mahni inthununna (self control)- hëng pathumté chauh pawh hian nunna hi hmun chungnung berah a hlangkai thei a ni," a ti.

Harsatna sut dân thá tak leh pek chu tawrh hi a ni. Miin engpawh ti sela, tuar a huam loh chuan hlawhtlin harsa a ti hle ang. Thiltiba hlawhtling zel thei tur chuan tuar a ngai a, dawhtbeih pawh a ngai a ni. Harsatna tuar bram hram a, vawi hnih khat hlawhchham hnu pawh huaisen taka bei nawn lehtute chu mi hlawhtling an lo ni a, lawma an hmu zawk thin. Mi tam tak chu vanduinna fisha an awmin an tling zo thin lo va, an tlu mai thin. Hei hi dawibzep vang leh zuau vang chauh a ni. Hetiang mite hian hlawhtlingna kawnga mi lo kal turte chu an dál a, tibthaitu tha té an lo ni thin. Choakten huang vâ kwal an hmuha an thlawk bo thin ang hian, harsatna su tlang ngam lova vanneihna kawnga mi lo mûte an hmuh chuan bei hrâmtute pawh an hnungtawh mai thin. Nimahsela, harsatsatna an su tlang a, haektu ropui rawn nite chu mi dangte tan lawm tiak, thik tiak, entawn

tlak leh zui tlak an lo ni thia. History-ah chuan harsana tam tak, ropul taka hnehtute chanchin kan'ehhiat fo mai. Sâp lawng' spai hotu 'lal Nelson-a pawh thil ni ngeia a hriat, dik lo anga lang si a en lai chuan a chuktuah a, "Engmah hlaubawm ka hmu lo," a ti mai á ni.

Kan hriat reng atana tha chu hei hi a ni : Hui taka kan beih phawt chuan thlemna eng anga harsa pawh min tichhe tura chak tawk a awm lo tih leh, kan do ngam loh chuan thlemna engpawh hi min tichhe turin a chak tawk a ni tih hi. De Quincy-a thawnthu "The Confession of an English Opium Eater"-ah chuan tuna kan han sawl tak entirna atana tha fahran hi a awm. Pa pakhat opium ruih hwang chuan harsa hle mah se, sibi a tum flat a. Canada ram ngawahte inthiar fiblimin nasa takin a bei a. Vawi khat matah a hlawhtling bik lo. Nimahsela, huai taka a beih avangin Canada rama vawi hnih a kal huah chuan a sim bleu daih mai a ni. Chutiang deuh bawk chuan chawhtawliha zufang tui-ling eng pap mai an han bun luau mai chuan, val hian chang dang kan zai kan rel thei ta thin lo a ni. Kan it a, kan awt a, kan chak ta em em mai thin a ni; mahse a duh lo, vek chuan an hawtan a, an ten a, an hua a, an do flat bawk thin si.

Tichuan harsana te; hlaubawm te leh tbiham-
naw thei a tawhna, thuna a sah mai chu. Hengte

hi vannchua kan ti thei hauh lo va; a khai khawmtuah vanduaina kan vuah mai ang a. Tichuan vanduaina chu a dawngtua thu a ni mai ang. Miin huai taka a tâwn a, chhawrbâwk a tum tlat chuan vanduaina eng ang pawh mihring tan hlâwknaah a chang thei ngei ang. Mi felin vanduaina a tawh chuan ni dang aia fel lehzuana a chhar chhuah phah thei a, a taksa leh a thlarau tan hâk a zauh a lo ni ang. Joba, mi fel tak chuan vanduaina raptblak tak a tawh chu a tha thei ang bera hman a tum tlat a, atan malsawmna a lo ni reng mai. Mi chapovin vanduaina a tawh chuan mahni inthlir thiamna a lo nei a, a sualte simin a insiam that phah thei bawk thin. Tichuan vanduaina hian kan hriat thiam theih loh khawpia mihring a siam tha thin.

*Rangkachak thianghlim nan mei an hmang angin,
Mihring siam that nan khaw dur a ngai a ni.*

Kan dam chhungin khaw dur chângte a awm lohva khua a that vul reng mai chuan, kan mihrinna chu a famkim lo hle ang. Mihring nun chu eng lai pawha che reng, dawnfawh lum ang a ni kan tib tawh kha. Tui luang lo anga awm emaw, a nih loh leh khaw tha reng hnuaiawm emaw chu thil nung lo 'chan ang channa a ni pang ang. Khaw that avanga thil chite an thi ang hian, khaw tha reng mai chuan mihring hmangalhna chi hi a em' hlum thin a ni. Mi hrisel nupa, hris apiang dam zel, fate zawng

zawng puitlin vek a, gam sehunga ruang khat mah hieh lo, mi chuan lusunte tuarna chu an hriet thiamput thei lo yang a, an lungngaihna chu an tawmpui thei reng reng lo yang. Chuti-
 chuan, lusunte tuarna hriet thiamput tur chuan mittui tlakna a pawh tawh ve a ngai a nih chu. Chuhng deuh bawh chuan michiate tuarna briat thiamput tur teh khawngaih thei tur chuan michhe dinhmupa din ve a ngai a, an tuar ang tuar ve pawh a ngai a ni. He mi inbriatthiam lohna avang bian khawvelah buaina tinreng a chhuak hian a lo ni.

Harsatna mi sibantu thilthlawnpok a nih avangin kan lawm tur a ni. Harsatna chhawr thiamtute leh hual taka tawatute chu mi hlawh-
 tling an ni fo va, malsawmna an dawng bik thin. Nimahsela dawizep yanga pumpehna zawng emaw, hiau chunga tawatute emaw chu mi hlawh-
 chham an ni fo va, mihring zianga chibiar tel tlak tawh an ni hiek lo.

*Sweet are the uses of adversity;
 Which, like the fond, only an venomous,
 Shows us a precious Jewel in his head.*

Shakespeare. As You Like It, II. I.

Mi Huaisen

VAUPUNG nâte chuan mihuaisen nih an hlauh mek thin; pa ngawichawi deuhte erawh chu huaisen tura rin mai an harsa. Naupan laia mei indahsiak nikhua te hian huaisen leh dawizep hriat a awl hle. Mahse dawizep ber hian huaisen ber nih an hlauh mek bawk thin. Mikhual buana cho thur thur mi chu an huai kher lo va, pa dawizep tak an ni duh hle. Han ngaih mai chuan taksa huaisenna leh rilru huaisenna hi awm braong ve ve emaw tih palh awl a ni a; mahse an inzawm tlat a ni.

Rin dan pakhatêh chuan mi a dinhmun atanga tawlh kir hauh lo mi chu mi huaisen niin a rin theih phawt a. Indonaa sipai hnungtawlh ngai blek lo mi chu sipai huaisen an ni thin. Amaherawhchu arpa insualte hi kan en chuan a tira hnung tawlh duai duai pawh hi a huai zawk an ni mek a. Spartan-ho pawh plataea an indonaah hnungtawlh zelin huai zawk an ni thei tho va, British sawrkar pawh Japan donaah hnung tawlh duai duai thin tak mah se, huai zawk an la ni ta cheu va, chengkawl insi pawh a hnungtawlh hmasa apiang dawi zawk an ni chuang lo. Vaupung nâte chu a tirah pawng thur thur mah se, a ngam pa an tawn fuh chuan dawl zawr takin an zawr leh si thin. Chutichuan mi huaisen tak tak chuan a, dinhmun ngai (post) kba a veng tlat thin a ni.

'Ka vua ang che' ti tur tura vaw leh ngam si lotu chu a dinhmun ngai (post) atang kban a hnungtawh tihna a ni. Amaherawhchu hnungtawh hnaa beih leh ngamna miin a neih chuan a dinhmun ngaiab a kir leh tihna a ni a, mi huaisco a ni.

Tharum huaisenna ringawt chu huaisenna dik ber a ni lo va, huaisenna chi dang a nuamah emaw, a hrehawmah emaw pawh huaisenna a awm leh a, chu chu tuarchhelna hi a ni. Amaherawhchu tuarchhelna pawh chu taksa tana tha lo leh inhlamna nasa tak thlent a ni thei bawk. Chuvangin chhia leh tha hriatna atanga thil hrehawm leh hlahawm hre chiang zeta tuar chhelna chu huaisenna dik tak a ni. Rannungte leh naupangte bian hlahawm an hriat loh avangin huaisen an ni thei lo. Chemte hriam naupangin a khawibin, a huaisen vanga khawih a ni lo va, a hlahawmgia a hriat loh vanga khawih a ni zawk. Kar a ni tib hre rengin a huaisen vang maiin sakci chuan a tawh per mai ngai lo. Kristiana pawhin thir khaidjata thlan a ni tib a hriat chuan sakibekneite chu a hlau bik lo va, mahse a hriat hmae a hlauh yang ngawtin kan dem thei lo. Hlupangang hloute hi, Huaisenna dik chu hriatna hi a ni.

Huaisenna hnelna nan ber chu dawizepna hi a ni, dawizepna hlan rinawt lohna a bring si. Dawizep vengin dawt ka sawt a, dawt ka sawi

veleh mi rinawm lo ka lo ni thin. Hrem blaueh vang-
 10, 'Nizanah ka pu a na a, Homework ka ti thei lo
 a ni,' kan han ti ngawt a, chu mi awn zia chu mi
 rinawm lo ka ni thin mai a ni. Mei indah siakna-
 ah hnunga mite bum nan kawng sira ka pah daih
 chuan bla fe pawh va kal thin mah se ka thlen chin
 an thleng thei tawh ngai lo. Mahse ka rinawm
 lohna avang chuan dawizep ka ni. Aizawl Bazara
 vawi khat chauh kal tlang tan pawh Mizo rinawm
 lohzia chu hmuh theih a ni. Hlep tam loh blaueh
 vin sate chu a scrin an zuar duh tawh lo va,
 "Khai"— ser khat aia zang hret emawin an zuar
 thin. Buhfai te pawh buknain a buk theih reng a,
 mahse Aizawl nuho chuan "Ser dawng no," ser
 khat dawng fian, mahse ser khat aia dawng hlawk
 lo deuh si an hmang tlat a ni. Chawhmeh zuar-
 tute chuan pawisa bal deuh te chu an duh hauh
 lo va, mahse an kawlsa pawisa hmelhem fe tawh
 chuan dawrkai bungrua lei an tum hlaueh si.
 Thelret hralh laia lung tum hlum hnan chin
 avangin zai phel zel a lo tul ta a. Heng zawng
 zawngte hi hlep tam loh hlaueh vang chauh a ni
 a, dawizep vang mai a ni. Dawizepna hian rin-
 awm lohna a siam a, rinawm lohna chu mi huai-
 sen hmelma a ni. Chutichuan mi huaisen tak tak
 chu a rinawm tur a ni.

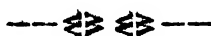
A tawp berah chuan huaisenna chu diknaa din
 tlat leh thu dik tan tlat hi a ni. Mi tiblawm duh
 vaog thu bla mai mai leh chungu mite tiblungawi

doh yang maia chhia leh thu briatna pawhin a pbal lo thil tih hi mi dawizep thawmhaw a ni. Huisen tawh sela chuan, "Chawn saisu tel tul, mipui hmaa sawhpui ung ung te chu kan chak bik a ni lo va, mahse kan hotuten tih tur au ti miao si alawm...." tih mai mai te hi a awm lo tor! Thubuai tam berte hi mfin thu dik an sawi ngam loh vanga awm a ni fo. Thubuai a awmin, "Dikna kawng zang an nei ve ve," kan ti thin. Mahse dikna kawng an nei ve ve ngat chuan nula leh tlangval inchhal buai foto hi a tul lo vang. "Ka ngai" tih leh, "Ka ngai lo," tih te chu han dik ve ve thei ziazang a ni lo.

Tlangval pakhat ka la hriat reng chuan kum 1949 khan hna a dil a, a dilna Sap chuan thil dik loyah a puh a, mahse thu dik a tan tlat avangin hna dil e ti lo chuan an inhak ta brep a. Governor ina a len tum pawhin Governor-in ti tura a ngen chu dika a hriat loh avangin, "Ka ti thei lo," a ti tlat a, chutah pawh chuan hauh a tawh a. Mahse thu dik a tan ngam avangin a a inchhal ngai lo. Bawhsap an nih vanga tha lo pa pawh, "A na e ka pu," tih ngawt te, Headmaster leh hotute thu a nih avanga thu dik tan ngam loh foto hi dawizep hna a ni.

Kiru busisanna hian taksa huaisenna a neih-
 hi tawh a ni mi hriatna hmao hnam, thang lai
 hmao thu dik hmao taksa tan hi va tih tur pawh
 hmao thu dik hmao a ni tih hriat a tul a. Zir-

laite hi hriatna nei tur te, rinawmna nei tur te
 leh, thu dik tan tlat tur tea beisei kan ni a, chu-
 tianga kan tih ngam phawt chuan Khuangchera
 kan ngai bik lo vang.

Chhawrpial Run Leh A Kawng¹

HUN rei fe Chhawrpial run ata ka vah bo hnuin
 vawikhat chu “Fur khaw hnawmah” ka han vak
 chhuak leh a. Ni tam fe ka kal hnua Silchar
 ka han thlen hnu chuan ka intikhawtual ve hle
 a; Zoram rim a nam tawh avang leh “Eng a?” tih
 rite ka han hriat tak vang chuan ka harh hle a.
 “Mizo ram a hnai ta!” ka ti a.

Silchara zan khat ka riah hnu chuan zingah
 Aizawl lam pan tur Motor kan zawng a. Tul
 zawng zawng ka tihfel hnu chuan ka thawmhnaw
 leh keima chuan man a tan cheng sawmthum zet
 ka han pe a. Mel za lek kal nan chuan a u
 mang e, vai ramah chuan cheng nga emaw chauh
 a ni awm si a! ka ti a. Sawm thum thum seng
 chuan first class tal ka hmuh theih ka inring a;
 mahse first class emaw, second, emaw pawh chu
 a lo awm chuang lo va. Kan chuanna tur motor
 chu phai lama mihring chuanna ang pawh ni lo,
 bungraw phurhna ang chi- Truck an tih ang hi

1. ¹¹ Kam 1952-a a ziah a ni.

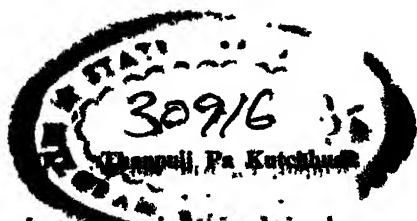
a lo ni reng mai a. Ka pawisa pekna receipt chu chhuang fâin ka lek va va reng a. A hmasa berin motor bâl takah chuan thingrem to, puan-thuah te, petrof tin lianpui te, bawmrâng teh thil dang tam tak, şawp fe fete an han vawm vûm rui phawt a, a rualrom lo laite chu an han ohhir tak bur bur a. Aw! ka 'Sut khes' tak kha! a thar a ni a, a man tam teh lul nen, a chhiat mai chuan ...? ka ti rilru a. Driver hneuah ehuan, "Khawlah nge ka şhut dawn?" tih mawl takin ka han zawt a. "Ele! bawmrâng chungah khan," a lo ti thuai a. Mizo ram kawng ka zawh dawn tih ka inhria a.

Driver-in chuang tura min han brilh chuan Hundle-race a awm ta emaw tih turin pa sek tha pui pui bi an uai kai ta zung zung mai a, nulate chu an khai dingdihlip awih awih mai a. Kei erawh intibsiaknaah chuan ka tel ve lo va, satel thing lăwnin ka bei chho ta zawk a. Ka han lawn ve chuan şhutna awm zawng chu an lo laah khat vek tawh a. Bungrua chuti zovai chungah chuan sumdawng mi te, sipai chhuşi tur te, sikul naupang chawl tur te, nula te leh pitar te nen chuan kan lonnek ta huai huai mai a. Mang N Mang a tel ve tih hre hek lo- style fe fe chuan an şhu nlawm a! Eogtizia kher emaw ni, Silchar Vaihoh lah chuan min rawn zim tak tuan tuan a, hni fe feah phung tho melh takin min rawn melh a. Driver chuan a motor chu

tlemin a han tiche a, hnung lama a han tawlh chuan ka chuanpuite chu an thle dual a, "Eu, eu, eu, !" an t'ruual dual duul a. Kei chu ngawi rengin motor chung nei lo, ni sa hnuaiah chuan petrol òin chung takah ka thu a. Mizo ramah ka hawng ta a ni ka ti a.

Ka rilru chuan motor chung nei lo, hlui deuh tawh, bungraw tinreng mai an vawm khawm zinga bungrua ni ve awm fahrana han inrem ve hâwl mai chu nâ ka ti hlc a, bawmrang nen chuan kan inang tlang vek tib ka han ring òan a. Khawpui chhung tak ngial pawh kan pelh hmâin khawi lai thlerah emaw chuan pa luak chu ârin a chu dawn ngeiin ka hre bawk si a. Chu lo rengah ni sa leh ruahpui vânawn hnuaia khawchung kan han zel chho tur leh Mualvum zela chem tlumtuma kan han îp tur chu ka mitthlain a hmu lawk vek a. "A! a ni ngang lo ve, ka pu, khawngaih takin front seat-ah min òhuttir rawh, ka rui nasa em òhin mai," ka va ti a. A theih loh vang," tawi fâ hian min lo chhang a, ka ngawi reng a.

Sawi lawk set set lo chuan motor chu a tawlh ta ruak a, kan kal chu a lo ni reng mai a. Mai-mitchhing reng chung chuan ka òhu a, thui fe kal tawha ka inhriat hnu chuan ka chuanpuite chu an òe pheî dual dual mai a. Chutih lai chuan dul lam a'angin a rawn òhing a, âwm chbungah, thinhnun bul a rawn zawh chho va,

hraw hraw... zai chu, rawn, tawa, chho map
mapin kawngka, an rawn zawng a, kash leh hnâr-
ah chang ni lovin' bongah leh mit lamah te hial
pawh, an lo, irh chhuak, ta emaw tih turin. "Uak"
ka han ti a. Ka han men chuan thingtlang pa
pakhat lu ngei maiah chuan arsa te, artui te, la-
khuihthei te leh thingpui te, chaw te ka zu bun
rui mai' chu 'a lo' ni a. A kianga sipai-pa kawr
chu a huh vek a, a sir leh lama nula pawh chuan
pahmei tlaif' dawn lai' chu a lo chhim ve phak a.
Puh tur dang awm ni hek lo; Aw, Silchar khaw
chhungah em chuan hi lo sela! Mahse Mizo vek
chhuar tumahin an haw' lo va, huat a hnebin min
khawngah' zawk a. Hengte hi Mizo an ni, ka ti a.

Phaitual vaivut ro chuan thiante lu chu
Krtamas lai tlangsam par ang main a rawn tivul
a, kei chuan kawng tluanin ka "ti" chho bak
bak reng bawk a. Kawng kawi ka ngeih lo zual
a ni a. Hei hi Mizo ram kawng a ni, ka ti a.

Rongteah chuan khualbukah ka lum lut ve
blawi a. Hlawhfate leh mikhual hriat ngai loh
tha tha nen kan inchiahpiash hle a, kan muho
pat a. Zarah chuan Mizo ram kawng chu, kham
hlaubawm a va tam em, uiteme leh sazuk-
nawngahapte zozai kha. GATE-te kha a va
zing em, a chang phci chuan gate-ah kan ya
tang rei thin em! A Hei hi Mizo ram a ni,
ka ti a.

Aizawi kan ban ui chuan a kawng chu hreh-
 awm hle mah se ka nui deuh reng a. Ruahte
 a surin a vawt hle a. Motor kawng chho han
 kal chu a rûm nasa hle a, "Awi ka nu, awi nu,"
 a ti dur dur thin a; mahse eng emaw ti ti chuan
 a chhuak leh hram thin. Motor tângtc kan siam
 a, thawsa phulkaiin kan nawr tak luai luai a,
 tlawmgaih chhuah thcuhvin. "Hei hi Mizo ram
 a ni" ka ti a.

Kawng tuana ka veite chu kawng leh motor
 that loh thu chu a ni a. Mahse chu ai mah
 chuan tute nge heng motor-ah hian chuang thei
 ø, tute nge chuang thei lo tih chu ka ngaihtuah
 ta zawk a. Kan motor chuan kawng dungah
 chuan mi a phur belh zel a, a hnuchhiah zel
 bawk a. A chang phei chuan Silchar atanga
 lo chuang tawhte tihrehawm hial kbawpa mi
 lak changte a awm a. Inti babu fe fete hian
 an lo phar ding a, an lo sawt lut ve thin a.
 Chutia kan kal zel lai chuan Bualpui tlangah
 khuan patar pakhat pûr phur hian fatumbuin buh
 thin hnih vel tur hi a phur a, motor thawm a briat
 vech a lo ding a, min lo thlir liam vawng vawng
 a. A hmelah chuan lo tibdin a, lo chuan ve
 chu a châk em em tih a lang a; mahse
 pawisa a neih loh avangin a tidang ngam si lo.
 Motor-ah chuan lo chuang ve thei se, a ni leng
 kal tur chu tuibur hmuamda lekah a thleng mai
 dawn tih chu a hai bik lo va; in lama a tu a fa

ritama lo nghakhlel em emtute pawh chu hmuh thruai a duh a, mahse Lushai Hills motor a kal liam ta. "Hei hi Mizo ram a ni maw," ka ti leh a.

Nihmahsela nichina inti babu fe fe, motor lo phar ding a, lo sawt lut ve te kha chuan pek tur chu nei le lu mah se an pe ve lo. Motor neituin a thin loh avangin. Enga tinge? Uai! An inkawmgeihin an inbe thiam a ni mai alawn! Chu chu tunge hnial thei ang? Mi ka chungan that meuh chuan tuibur ka thch lo phal a-ngem ni? "Hei hi Mizo ram a ni," ka ti leh ngawt ta a.

Aijal - Lengleh motor kawng pawh hi lo chhuak ta se, kan Chhawrpial Run leh a kawng hi danglam chuangin a rinawm lo va; lila phuah thiamte sawi angin vangvat saizalte zawng kan kai lo deuh ang a, mahse tu pa pûr phurte kan tlan pel leh dawn a nih chuan kan hlim rual dawn lo mang e, tihte leh thildang tam tak chhut velin, "Hei hi Mizo ram a ni," ka ti leh ta a.

Fur Khaw Hnawm ¹

HUN tithentu zinga Fur a lo tel ve hi chu a lawmawm thlawt e, a rawn inñan tirh aṅang reng-in koizawng ka lo lawm thin. December thla vel aṅangin khua a lo ro va, tuite an lo kang chat zo ta. Zoramah chuan mi tinina kan hriat hmasak ber chu tui van thu a ni. Sakhi sih leh Chardmari tuikhur maiin min daih tawh lo va, hrch chung chungin Darnam te, Chite luite hial pawh kan in hawrh bawrh mai a nih hil

Krismas leh kum thar kan hman zawh hi chuan, Mizo tan hlimna ni a her chhuak leh tawh awm lo mang e tih turin nitin hna thawka liam a ngai a. Lo vahnaah te chuan zai khawm khuang ri te chu bengah a cham reng a, khumpui lama nula ṭhute chu mitthlain a hmu kiau mai. Mahse chung hlimna rawn inher chhuah leh bun tur chu thil khawrei, dam rei nghah thil chauh a ni tih kan hai si lo.

Chung lawmna nite a lo thlen leh hma chuan kan ṭhian te, kan chhungte leh bun lo kal turte thlir thui thei lawi si lo chuan thlawhbaw mau hmun kan ṭhiat chbawt chawt a; mi ute lah chu mual letliamah thlawhlai karah, Krismas leh kum thar lawm hlana sazu kaih thlak bangte chu lawr khawmin khawhar takin an lo feh ve a,

1. Shillong—ah kum 1950 a ziak a ni.

khawhar tizual tur chuan romei a lo zam tan a,
ka rei tu nge min hnem ta ang le?

February thla a lo ral a, March thla a lo
det leh chuan nipui a thaw tak tak tawh a, chet
blek apiangin tui a ha mai. Chawltui sen,
bawnghnute pawh loh kan in vak vak a, dul
kan tikier lek fang a ni si. Zoram khua khaw
phai deuh te pbei chu a lum huam huam mai
a, naupangte hi ngeih tak takin an kaih cher
cher zel mai a ni. Tichuan nipui chu a ro va,
a lum bawk a, mihring pawh hi kan ro deuh rem
rum a ni. Chutiang hrehawm tizual tur chuan
rannung chi tinreng an lo bram a, romei a lo
zing tak chuai chuai a; tuar sual chang pbei
chuan mi a hnawh hlum dawn elo maw tih turin
min tawn up up a:

*Thal bawm ramei leh lelthang kiu vel hiun,
Keizawng min ngaihtir Lalnunmawii*

mimir nazawng hian kan ti thla zen duh a ni.
A dik thlawt mai, romei zam leh lelthang kiu
vel chuan mi vaihma a. Tichuan nipui chung
zawng chu lungleng, khawhar leh hrehawm tuar
reng rengin kan khawsa a, lunglen chhawrbawk
deute chuan thu leh hlain an hrii a, mahse mi
allo hrehawm an tital ting mai a ni. Kaogvar
ni an thu leh manghawh hrehawm thu chu
sawf loah to lum to hla:

April thla tawp lamah chuan thlai chi muhil
fawhte kaithe tur leh thing tin tihring leh turin

hmar thlang lam aʃangin chhum a lo let but but a. I han hmuh aʃanga tuibur hmuamda lekah mat kuaa thli lut chuan, val lungleng phenglawng ang her herin hla a rawn sa ang a, raw buk leh mau buk te chu tliak haub si lovin nel em emin an kur delh delh ang a; thing hnah hluite pawh a ʃil er er ang. Ruah fang braw fe fein hma a rawn hruai ang a, fur hmahruai a ni tawh tih hria ang che. Khawi nge:

*Chung khua ri der der e, hmar khaw leng-
nu tap e,
Hmar khaw leng nu tap e, Thangngo ngaih
tho leh e,*

ti rawh.

Chutih bunah chuan tapchhak lum chuh la, hahchawlh hun a ni tih briain engmah khawih duh suh. Tuthlawh ha leh chemfawng lah thla-sik ni lumah i suih zo tawh si. Rappui chung sâng lam hawi chho la, fur ruahtui lo thleng lawroin i balhla umte pawh an en tiar tawh khi. I fate nen hñm takin ei ula, balhla zû-ah sa thuai rawh. Chutia inchhung luma i nupui fanau nen van ruahtui tla lawma in nuh der der lai chuan i thlai chi thlakte pawh an lo dâk chhuak mek tawh a, ni hnih khat dana i va feh leh chuan buh ʃo hmii hmiai te i hmu ang a, i nui ver ver ngei ang.

Hmar-ho tih dan pawh i hriat duh chuan ka brilh thoi ang che. Hmar lam chuan buh an

tuh tlai deuh va, fur rushsur huuaiah an tuh a ni ber e. Mahse hnain thawh zawh tih nei hek lo, eng nge hmahnawm tur? May thla tawp lamah chuan nula leh tlangval zawng zawng val upa hova inlawm i hmu ang. Buh tuh paihper an tai vawn a, lo mayng atangin khuangpuin hma a hruai a, an huungah se ki leh zu um nen :

*Moulyawm bufak sawt ia lou ding nu,
Manaw chung a sim ni an kai a,
Khoung se ki le ma lova ran tai ila;*

tiin nula leh tlangval lungrualte chuan a rualin an chek a, a rualin an tblad a, a rual vekin an sirsawn a, ni khatah lo fing khat an zo zel mai a ni. Buh tuh khuang lam leh inlawmpuite chu alawm, Hmar upain, "Vanram note" an lo tih thin. Chu chu fur tan tirhah a ni a, a tir atang rengin a nuam a nih chu.

Fur chu kar lova ral leh mai mai a ni lo va, hun eng emawti chhung (thla li lai i ti teh ang) chu lawmin i khat dawn a nih chu. Thlai a lo thar a, fanghma no, vaimim, hmazil leh dawn-fawh, chheil. Thil tui tinreng. Naupangte chuan nu leh pate losul haw hmuah an chak. Anmahni an ngaih yang hrim hrim leh tlai thar an rawn hawn ngei dawn an hriat avangin (fanghma thar ko leh sawngsawngbawh bramte chu an hai bik si lova) :

hmar thlang lam atangin chhum a lo let but but a. I han hmuh stanga tuibur hmuamda lekah mau kuaa thli lut chuan, val lungleng phenglawng ang her herin hla a rawn sa ang a, raw buk leh 'mau buk te chu tliak haoh si lovin nel em emin an kur delh delh ang a; thing bnah hluite pawh a til er er ang. Ruah fang hraw fe fein hma a rawn hruai ang a, fur hmahruai a ni tawh tih hria ang che. Khawi nge:

*Chung khua ri der der e, hmar khaw leng-
nu tap e,
Hmar khaw leng nu tap e, Thangngô ngaih
tho leh e,*

ti rawh.

Chutih huah chuan tapchhak lum chuh la, hahchawh huah a ni tih hriain engmah khawih duh suh. Tuthlawh ha leh chemfawng lah thlasik ni lumah i suih zo tawh si. Rappui chung sang lam hawi chho la, fur ruahtui lo thleng lawmin i balhla umte pawh an en tiar tawh khi. I fate nen blim takin ei ula, balhla zû-ah sa thuai rawh. Chutia inchbung luma i nupui fanau nen van ruahtui tla lawma in nuih der der lai chuan i thlai chi thlakte pawh an lo dak chhuak mek tawh a, ni hnih khat dana i va feh leh chuan buh to hmih hmiai te i hmu ang a, i nui ver ver ngai ang.

Hmar-ho tih dan pawh i hriat duh chuan ka hrih thei ang che. Hmar lam chuan buh an

tuh tlai deuh va, fur ruahsur hnuaiah an tuh a ni ber e. Mabse hnain thawh zawh tih nei hek lo, eng nge hmahnawm tur? May thla tawp lamah chuan nula leh tlangval zawng zawng val upa hova inlawm i hmu ang. Buh tuh paihper an tai vawn a, lo mawng atangin khuangpuin hma a hruai a, an hnungah se ki leh zu um nen :

*Moulvawm bufak sawt ta lou ding nu,
Munaw chung a sim ni an kai u,
Khong se ki le ma lova ran tai ila;*

tjin nula leh tlangval lungrualte chuan a rualin an chiek a, a rualin an thlak a, a rual vekin an sirsawn a, ni khatah lo fng khat an zo zel mai a ni. Buh tuh khuang lam leh inlawmpuite chu alawm, Hmar upain, "Vanram note" an lo tih thin. Chu chu fur tan tirhah a ni a, a tir atang reingin a suam a nih chu.

Fur chu kar lova ral leh mai mai a ni lo va, bun eng emawti chbung (thla li lai i ti teh ang) chu lawmin i khat dawn a nih chu. Thlai a lo thar a, fanghma no, vajmin, hmazil leh dawn-fawh, chheil, Thil tui tirang. Naupangte chuan nu leh pate losul haw hmuah an chak. Anmahni an ngah yang hrim hrim leh thlai thar an rawn hawn ngei dawna an hriat avangin (fanghma thar ko leh sawngsawngbawh hramte chu an hai bik si love) :

*Ka nu, ka pa lo haw thuai thuai,
 Tlangah ruahpui a sur e, sakhi lam peng
 rawn zawh la,
 Lo zangphar der der ang che.,*

tiin kawtchhuahah nghakhlel takin an lo thlir a.

Losul haw dawn lamah chuan thlâm châr sawntlung pawnga dawnfawh leh a thlang dcub, la hmun kawng sira hmazil kha va en la, lawh a hun tawh kha, tumah rawn lovin lo mai rawh. A lo beiscitu naupang tluk bawkin a hawntu tan rawh heng thlai thar hawn te chu a lawmawm asin. Tlangval i nih chuan lawm zui rawh. Palia inlawm hi a nuam tawk chauh a ni. Pahnih chauha inlawm zawng a fel ðhin lo. Tin, pahnih a nih vêk pawhin i ðhian kawmngaih ber (chu chu mipa tan mipa, nula tan nula) lawm la, nula chanchinte zep hauh lovin sawi ula, à chang pheï chuan se man lek lek hlirin pâwt rawh u. Chu aia nuam a vang hle ang.

Lawm lungrualte chu, lawm rawih ni chuan lungrual takin kawtchhuahah an innghak khawm a. An chhuah kim hma loh chuan an liam mai lo. Lawmnuin chawfun a khawm hnu chuan (lawmpate hnathawh kawr leh tûthlawhte chu sukfai sain a phur sa reng tawb si a) mahni hmun chiahah zel kal tlarin an liam zo fa a.

A ruaitu lah chuan ar chhiar khuan ngat lo chu lawm rawihna thamah a ruat si lo. Thlamah chuan lehkha an han zialsak a, awmze nei fe fea

an han innelh hnu chuan an bung a, für hlo chu an zu thlo ta thin a ni. Thlawhlaiah chuan chhawl hâl tih reng awm hman lovin hmabaka dawfawh an chum keh a, a tam avangin ei pawh an ei tha peih lo. A pil erawh chu an zai bial a, an inthlawhsiak thin. Biak ina rem leh rem lova an inmitsir ai tur zawng zawng chu buh karah chuan hnai fêtah mit ngo rângin (pem hlek sí lovin) an inzai 'a, hrehawm reng reng hre lo chuan chawhma chu a lo ral der thin.

Chawfak, a lo hun chuan thlâmah an lawi chho va, a ruaitu chu parawn kai deuh a nih chuan banhla zu pawh a lo nei ngei thin a Chawl tel lo ningzu an inloh kual vel a, rei iak an han chawh leh a, a changte phei chuan an tachun thûm zawt zawt bawk a; nimahsela thlâm châr chhak lam kila feh em inbungahte chuan kawr leh puan te inhnawh in em mah se, tlang-valho chuan hnaih pawh an hnaih ngai lo, an tan khawih a thian ve loh avangin. Nulaten chawfun an thot a, hlui an han siam a. An kham vek hnain an seng leh a, hmun an phiat a, chawfun knahte phu bawihhlawh pahna bawm "Awngthak"-ah chuan an thlak leh vek a, chu an sawhah chuan i lawmpate chawhnu zuk tur lohka an jal leh zaih a. An hlim em avang chuan an chawl rei tih pawh an inhre lo. A ruaitu an chawh leh a, a chhawl ta tharh a, an sawhah chuan an ngai an zai a, thlâm kawt hnain hnain lei pahin !

*Ka nu, ka pa lo haw thuai thuai,
Tlanguh rualpui a sur e, sakhi lum peng
rawn zawh la,
Lo zangphar der der ang che.,*

tiin kawtchhuahah nghakhlel takin an lo thlir a.

Losul haw dawn lamah chuan thlâm châr sawntlung pawnga dawnfawh leh a thlang deuh, la hmun kawng sira hmazil kha va en la, lawh a bun tawh kha, tumah rawn lovin lo mai rawh. A lo beiscitu naupang tluk bawkin a hawntu tan pawh heng thlai thar hawn te chu a lawmawm asin. Tlangval i nih chuan lawm zui rawh. Palia inlawm hi a nuam tawk chauh a ni. Pahnih chauha inlawm zawng a fel thin lo. Tin, pahnih a nih vêk pawhin i thian kawmgeih ber (chu chu mipa tan mipa, nula tan nula) lawm la, nula chanchinte zep hauh lovin sawi ula, a chang pheî chuan se man lek lek blirin pâwt rawh u. Chu aia nuam a vang hle ang.

Lawm lungrualte chu, lawm rawih ni chuan lungrual takin kawtchhuahah an inghak khawm a. An chhuah kim hma loh chuan an liam mai lo. Lawmnuin chawfun a khawm hnu chuan (lawmpate hnathawh kawr leh tuthlawhte chu sukfaî sain a phur sa reog tawh si a) mahni hmun chishah zel kal tlarin an liam zo ta a.

A ruaitu lah chuan ar chhiar khuan ngat lo chu lawm rawibna thamah a ruat si lo. Thlamah chuan lehkha an han zialsak a, awmze nei fe fea

an han imelh hnu chuan an bung a, fur hlo chu an zu tho ta thin a ni. Thlawblafah chuan chhawi hal tih reog awm hman lovin hmabaka dawmfawh an chum keh a, a tam avangin ei pawh an ei tha peih lo. A pil erawh chu an zai bial a, an'inthlawhsiak thin. Biak ina rem leh rem lova an inmitsir ai tur zawng zawng chu buh karah chuan hnai fetah mit ngo rangin (pem hlek si lovin) an inzai a, hrebawm reog reog hre lo chuan chawhma chu a lo ral der thin.

Chawfak a lo hun chuan thlamah an lawi chho va, a ruaitu chu parawn kai deuh a nih chuan banhla zu pawh a lo nei ngei thin a. Chawf tel lo ningzu an inleh kual vel a, rei iak an han chawf leh a, a changte phei chuan an inchum thum zawt zawt bawk a; njmahsela thlam chawf chhak lam kila feh em inbungahte chuan kawr leh puan te inbnawh im em mah se, tlangvalho chuan hnaih pawh an hnaih ngai lo, an tap khawih a thian ve loh avangin. Nulaten chawfun an thot a, hlui an han siam a. An kham vek hnuin an seng leh a, hmun an phiat a, chawfun hnaih chu bawihlawh pahna bawm "Awagthak" an chuan an thlak leh vek a, chu ni zawhah chuan i lawmpate chawhnu zuk tur lehha an gah leh zeh a. An hlim em avang chuan an chawf rei tih pawh an lahre lo. A ruaitu an hnu katchhuak nen a chawfak ta tharh a, chawfak ta chuan zang takie an sui a, thiam kawt thiam chuan kai pahni i

*Vawiin chung turni hnuaialh Chhawkhlel Ai-
nawnpari,
Ka phal lo ve i thlan dur tui ang a luang tur chu,
Thlang kawr thli leh zotui thiang vul riangan
chan ka nuam e.,*

tiin an au rawng rawng a. An hnunga an lawm-
nute ten chuan anmahni tana sa an ni tih hai lo
mah se, "Ava leng awm ve," lo tih chu mi ngaihah
thil mawi a ni. Rei lo te ni a han sa vawl vawl
a, mahse chung nula leh tlangvalte thlan tidai tur
leh bual fai tur chuan Vanchungnula chuan Bay of
Bengal atangin tui a rawn chawi a, chhibri atanga
lo chhuak ang maiin chung lam atangin a rawn
phuh thet thet a. Lawm ruaitupa chuan thlâma
chawlh pawh rawt mah se, lawmte chuan, "Ni lo
ve, a hahdamthlak zawk alawm," hlim takin an
lo chhang a. A! in tidik ngawt mai. In thaw a
sa tawh bawk a in thlan tidai rawh u. Fur ruah-
te chu thal ruah ang hek lo, a hrisel a, thosite
chuan khawsik hrik an pai si lo. In khumbeute
a hul a, in lu a hul theih dawn phawt chuan
engmah pawisak tur a awm hlei nem. Chu lo
rengah in hmaite lah chu khawpui nula hmaite
anga Japan siam pawh a ni ve si lo va, huh mah
se a zawp dawn si lo! Ni sa hem vuai tawh buh-
te a lo parh tha leh ang khan, a nih loh leh zawng-
beng ruah sur lawm ang mai khan parh hawrh
zawh rawh u. Mahni hmun hmunah chuan, ni-
puuin a hem ro tawh leh romei zam kara thi-
chhawnga lum tawh Mang N Mang te ngial pawh

FUR ruahtui chuan min rawn tiharh leh ta a,
lawm avangin beng thleng thlenga bawp kan khai
leh tawh mai hi.

Awle, tunah chuan darkar ruk dawn lai hna
in thawk ta, haw mah ula (in thlo zau tawh
bawk a) in thiamawm reng reng a:

*Mi u lo au piah mua!ah sawn,
Chhunting lal pawh thlangtiang runah lawi
zai rel ve se.*

.....

*Siang lam rawnah lomthuang mawiin,
An chhawm haw lanu Thasensiari.*

Dan naranin Inrinni hi chu awm nia ngaih a
ni deuh. Inrinni tih takah a tuka Pathian pawl
nan nasa taka inbuatsaih a ngai thin. Tichuan
Inrinni zing lam chu insuk nan leh inbuai fai nan
hman a ni a. Chawhnu lam erawh chu puan tah
nan, tlangval tan nula rim nan. Chawhnu her
sawk, behliangmun hun lai vela veng keltila hmei-
thai ina luh chu tih mi tak a ni. Hmeithai fing
deuh a nih chuan Banhla zu leh thil tui tha tha
a lo hlui thuai ang che. (Banhla zu hi khaw tinah
nu fing pa fing deuh te lo chuan sak nachang an
hre si lo va) A fanu tan a beisei deuh bawk che
tih hria la, intineitu hle rawh. Nula hnaih taka
i thut theih nan thutthleng a pe ang che; mahse
themtleng zawnah chuan thu suh, khuavang kawng
i dal ang e. Rei lo te i thut hnu chuan, a bang
dawn tawh na nge maw, tih mai turin fur ruah

chu a lo sur ang a, mahse a thawm a nasat zawh poh leh duhtusam a ni si ang. In puanbu kha zial ula, tapchhak lumah in pahnih chauh khan tawt fâin han thu mai rawh u. In ei chak vang pawh ni lem kher lovin tih tur hre lo khan kanpuah kang ula, ei rawh u. Ruah te chu sur kumkhua mah se pawh in ti em ni?

Awle, ruah sur ban dawn hun chuan sumhmunah va dak chhuak teh u. Naupang fur ruah sur lawm in hmu ang a; thenkhatin tuihawk an khuap ang a, thenkhat erawh chu lawng lem buaipui leh kahchika lo indo mek te pawh in hmu ang. Hau mai suh ang che u. Fur khawthiang an lawm a, nuam an chen ve tih hriain, tuihawk khuap tam deuh deuh tur leh lawng lian zawk te siam turin fuih rawh u. Chu lo rengah naupan laia thil lem siam mite chuan an puitlin hunah pawh thil siam an thiam duh a, tanpui zawk hial rawh u. Tin, naupang laia kahchika indo ching mite leh tuihawk chen mite chuan Science an thiam duh bik a, an len deuh hunah Science zirtir tur an ni ang. Chungte chu nakin lawka kan B.Sc. M.Sc. leh B.E. M.B. turte an ni tih hriain enkawl ngun tur an ni ang. Tin, Aijal leh Lungleh khawpuia awm i nih chuan inkhel en ngaihven rawh. Zoramah te chuan Hockey hun a nih leh nih loh pawh kan pawisa vak lo va; fur ruah sur hnuiaia khelkawm nen chhuak i hmu fo vang. A pawh lo ve, a vanneihthlak ting. Thelret kawr lian tak ak chhuak la, lammual lam pan rawh.

Inkhel zawhah ruah a lo sur ang a, hawn kawngah nula nihliap nei lo i fun haw dawn zuk nia!

A ni, mawi thu-ah pawh FUR ruah sur banna ni lo sa leh te, a tlai deuh chuan kawl lo eng leh te hi a mawi thei teh asin! Leika tlang sangah khua han chuan la, Zoram tlangte chu nimina siam zawh ang maia thar vur vekin i hmu ang. Kawn pakhat karah tlang dang a lo lang a, chutiang inpelhsawh nalh tak tak chuan tlang hran hran panga te, pasarih te hial pawh i hmu thei ang. Ni tla tur kawl eng chuan tlangte chu a rawn khawh sen deuh sut ang a, thing buk te pawh (a hrin deuh chuan) chiang takin i hmu thei ang, chu chu alawin Zikpuin pan:

*Rangka dar tui ang a eng zam vel,
Lentu chul tawh a tuai thar leh e,*

a lo tih chu. Hla phuah thiam pakhat pawhin :

*Fur khawthiang thingrihnim,
Chhawl lii liai hi a mawi mang e ;*

a ti vawng vawng a.

Mahse FURah chuan dai velte a hnâwng a, vangvat a tam a, rulte pawh a tam duh bik. Dik takin dai vah te pawh a nuam lo va, mi tin inah an tawm deuh - hnathawh ni lo chuan. Mahse a pawl tam pui lo. Thal laia dai kiang, "Tlangnuam thing phurhna" te kha tlawh loh leilung an chang zo va, tui kang nghaka zan khua khuaa thutna

tuikhurte chu hawi pawh kan hawi duh tawh lo. Tichuan fur lai chuan hremhmun pawh kan hlat sawt thin ta ve ang. Zep miah lohvah chuan tui-klur leh a kawng hi hmeichheho inrelna leh inhauna hmun remchang ber a ni a, furah chuan inhauleh inrel a tlem deuh.

Favang te zawng i sawi duh ting lo mai ang u. FUR khaw hnawm tanpuina azarah sawmfang hmin tur a lo thlir pha ve chauh va. FURI elrel leh hmusit anga a lan apiangin kan nu FURI chuan "Ka vanga i neih" tia lung ni lovin hla te khua a thlen tawh hnu pawhin a lo rul chuk huai leh a, favang chapo hrem nan buh vui siau suau tawh te tui fur a rawn phuh thet thet bawk thin (chu chu favang ruah kan lo ti rawk a, buhin a haw hle).

Ka sawi tawh angin, Mang N Mang chuan chuti tak chuan nipui chu hrehawm a ti a, ron.ei zam velte chuan a phuar hlum lek lek thin a ; chung hnawlbo tur leh a dangro tihhnawn nan leh inbualfai nan chuti tak chuan Fur lo thleng tur chu a nghakhlel thin a. A ni, ani vek chu, dik lohna te, inhnehchhiaha te, intihduhdahna te leh inthlei bikna romei zan; vel chuan a phuar hlum lek lek thin a ; a sa ei tham lohte chu, ialna te, thuneihna te, itsikna te leh elrelna te chuan chhunrawlah an hmang lek lek thin. Amah vek chuan chung umbo tur leh, Zo ram - RAM THIANGHLIM thin, bawhlhlawhnaa lo khat ta tithianghlina leh tur

leh Zo ram pang bal zawng zawng zawng tlenfai tur chuan insiam that lehna Fur Ruahtui a lo beisci em em thin a. Chu RUAH chu nipui tawp dawn kum 1945 velah khan hmar lam kawkil tawp atanga chbumrawn chawin a hmu a, a lo lawm em em a. Kum ruk zet chu chu Ruah chu Zo ramah hian a sur tawh a. A nih leh Mang N Mang dangro chu a hnawng chiah em le ? Zo ram pang bal zawng zawng te chu a tlenfaiin an awm em le ? A nih loh leh ruah tlenfai hnu tlangtc leh ngawte an thar leh uar ang chuan Zo ram "Lentu chul tawh" chu a tuai thar leh teh reng em le ? A chhanna chu tawitein sawi theih a ni ang. Hawrawp panga inzawm, thu tawite chu kawng dalah a awm fo mai - chu chu MAHSE hi a ni.

Ruah chu thlipui nen lo thawkin in leh thlam tam takte churawn la MAHSE, FUR ruah tui chu a lo tling khawmin tuite pawh lo lian thin MAHSE, - dai vel a hnawng a, vangvat a tam a, rulte pawh a awm. MAHSE hrehawm pawisa lovin, hlaubawm haiderin chhuak mai rawh. Zo ram a la thianghlim tawh loh chuan nawhlung thap tak hmang la, balte chu a khawng ang. MAHSE pang bal khawhna hnuah chuan a nawt thlatu chu han bei leh lul suh ang che - Pang balah i insiam hlaub chuan Mang N Mang nawhlung thap chuan a nawt ang che. Chu leh chen RUAH chu lo sur tawh mah se. Zikpui Pa chu a la hnawng chuang

a ni hek lo va, Mang N Mang pang bal pawh a la khawk chuang a ni hek lo. Fur lo thleng tur chuan thil tha min rawn thlensak ka beisei avangin ka lawm thin a, mahse beiseina chu a thlawn a ni leh ta si !

Sawi ta zel ila, Fur chhunga hnathawh atana nuam deuh mai pakhat leh pek chu nauawm a ni. Fa i neih chuan i hahchawlh ni tein awm rawh. Nau zawng zawng hian ruah sur an lawm a, hmuh pawh an hmu duh. Tlema lung fing deuh tawh te pheichuan, ruah hi khawi atanga lokal nge tih an zawt fo ang che. "Pathian zun a ni e," tiin chhang mai mai suh. Chhanna dik i hriat loh chuan, "Ka hre lo," tiin chhang mai la, i chhang dik ber ang.

Mahse nauawm tur nei ve lote chuan, u-leuh te, um-e te leh dawrem te an lo hram chang hian, khawharthlak kan ti a, kan rilru ram hla tak takah a vak a, hun kal liam tawh te kan chhui let vak vak thin.

*Chung khua ri der der e, van rial a chiar e,
Ka nauvi kal nan e, Run tui a lian te ;*

kan ti thin - kan ti thin tak na a, eng ang pawhin lian se, Run tuipui dan phakah an awm lo tawp tih chu chhia leh tha hriatna chuan a hmu tlang vek a, suangtuahna pawh chuan Run luipui chu meilawngin a zawh kai zung zung bawk si !

Awithangpa A Nih Kha¹

MIZO nula tlangval zingah van hnuai thang Awithangpa la hre lo kan awm chuan a vanduaithlak chu ti ngam em lo mah ila, thil vanneihthlaka sawi tur chu a ni lem lo vang. Mi tam tak chuan Awithangpa hi hman lai mi emaw kan ti a ni awm e. Naupan tet ata a hming ka hriat fo, amah ka hmuh chak em em, mahse ka hmuh renchan theih loh, Silchar zin chângte hian Kawnpuiariah tih awm si lo, ka pel leh fur fur thin a Vawikhat chu vanneih asiamin kan chuanna motor chu Kawnpuiariah chuan a chhe palh ta hlauh mai a, hmanhmawh takin Awithangpa en tur chuan ka thawk ta a. Awithangpa kawngkhar chu ka han hawng hlawl mai a, in chhungah chuan tumah reng an awm lo va, kawmchar leikâah chuan pitar, ka hmuh dan chuan kum 65 mi vel tur hian a sarvar viu veu chu a lo khuih dalh dalh a. Kei chuan, "Ka pi, Awithangpa hi a awm na nge?" ka han tihlawl mai a. "A ram kal a ni, a lo haw har hle dawn si a." Ka pi, "Awithangnu i ni elo?" ka han ti leh rawk a. Driver-in motor a repair theih tak si-ah chuan riah mai thu awm hek lo, Awithangpa hmu lo chuan ka liam leh ta a. Ka zin fo va, mahse Kawnpuiariah chuan ka chuanna motor chu a chhe duh si lo.

---

1. Aizawlah kum 1952-a a ziak.

Vawikhat chu ka hritlan deuh avangin ka mû a, thutna pindanah chuan pa pahnih hi an lo thutnawk a, tuibur hmuamda lek an thut chhunga an titi chu a ngaihnaawm viau mai a, a ngaihnaawmna chhan chu an tawng hmang thiam vang a ni. Tute nge an nih hriat ka duh ta a, an kal leh hnu chuan luhai bur chungin ka tho va, "Tute nge helaia lo leng kha?" "AWITHANGPA A NIH KHA!" "Tunah khawiah nge?" Rang sein ka han zawt a, ka mut kawr nen chuan tual ka han chhuak a, Awithangpa tukhum chu hla feah ka han hmu phak a. Heti tak hian ka hmu chhak tih chu hria sela, ka nu danin :

*Hmuh ka nuam e zawl khaw valan a ti e,
Awithangpa hmelah a chuni nun,
Dartui a luan bil lo ve.,*

a ti ang. Awithangpa chu kan khuaah a châm tih ka hria a. Tin, chumi ni vek chuan veng lehlamah a leng dawn tih pawh ka hria a. Tichuan hmuh tum em emin ka lo chang ta a, hmelhriat ngailoh napui chu chan fuh pawh a har kher mai. Nakin deuhah chuan putar pakhat hi ka hmu a, Awithangpa a nih chu ka ring chiah lo va, mahse a lo nih palh tak hlauhin ka ti a :

"Min hrih rawh ka tawng emaw Awithangpa...."

ka'n ti dawn a, mahse nula pawh ni si lo chuti taka han chham chu dik ka ti ta si lo va, "Ka pu, Awithangpa an tih hi i hmu mial lo maw?" ka ti ta zawk a. Ani chuan, "Tun maiah khan saw

lam panin a kal tak kha. “Baklengin ka tlan a, putar dawlhkai deuh, tiang hawl hi ka va hmu a :

*Nangmah hi em ni zai rum vung khuatin fantir a,
Mi lai fa leh sumtlang zopui Awithangpa,
Sakhming tha khuavela lar ber chu?*

ti mai ngam lo chuan, “Ka pu, Awithangpa i nih chuan khawngaih takin lo ding lawk teh,” ka ti ta zawk a. Kan inchi bai a, lengah ka sawm ta a.

Châng dang kân reng kan rel dun lo, zing aţangin tlai lam thlengin kan inkawm a, a kawm nawmzia, a ţawngkam chheh mawizia leh a hawih-hawmzia chu sawiin a siak lo, sawi thiam a har hle ang. A tleirawl lai chanchin leh hla phuah a chin aţanga a hlate chu a sawi a sawi ta a, a titi leh a hla aţangtc chuan mi huatzawng aiin mi lawmzawng sawi nii, mi demna ai chuan mi fakna lam hla phuah mi, nula lakah pawh uang mai mai lo mi a ni tih chu a hriat theih nghal a.

“Vawikhat chu,” a ti a, “Maubuanga an awm laiin an khuaah nula pakhat a lo zin a, a pa unau inah a thleng a, hlim takin an inkawm a, tichuan :

*A tiah tangnemten ka chul lem lo,
Khuatin lang tlang ka zua runah Awithangpan,
Milai parte ang ka lo lawm e,”*

a ti mai a ni. An inkawmngaih hle hman tawh a, mahse Awithangpa chu sawrkar pawimawha a zin a lo ţul ta miao mai a, hreh tak chung chuan a kal ta a. Nula lah chuan a zin rei dawn sia

tiin an khaw lamah a lo haw daih mai a ni awm a. Mahse Awithangpa chu a lo kir leh thut si a, hrihlhai takin tunlaia kan hla hmingthang em em mai :

*Saw saw Hmuifangpui saw an kalna,
Nikhumchhingpa vung dang ngai lo ang hianin,
Nuih mawi an liam e thlangtlai zamual.,*

tih hi a lo sa chhuak ta a ni. Khawthlangah a zin tum pawhin nula pakhat thian a nei a, hreh taka an han inthen tur chu, kawng pengah tuibur la al miah lo mai hi hmuam sak tumin an inchuh tiang tiang mai a ni awm a. Hlain an inthlah ta a :

*I hnutiang ngaiuh mi siam ang maw ?
Kan inthen nan thlangtiang pui phai phul a
zau ve,
Tuan rel kal Ialhmingi kir leh rawh.*

Ani lah chuan :

*Kan lenna chaltuai a dang tur chu,
Han thlir ang che dar khaw zo liai luai tlangah,
Thingte thliah chhawlthuai a thim ta e.*

Hla phuah thiam hmingthangte hi chu lal te, mipui reng reng leh, nulate pawh hian an hlutsak bik chuang a, lalte hian an khuaa pemah an sawm huai huai thin a. Nulate pawhin Pasalthate ang bawkin an hlutsak a ni ang, chhim lam a zin tum pawhin nula pakhat, luia ba-nê lo tuaifai hian,

Awithangpa a ni tih a lo hre mai chu, ba-nê te pawh chu a tuai phelh pheng phung mai a ni awm e :

Sailo laldangin a tir che`m ni ?

*Sappui phurlhlan rawn siam che Lalawithangpa,
Tuan rel kal sialin ka lo hmu che.,*

a han tih meuh chuan Awithangpa pawh a phur thlu a ni ang, a han kal leh chuan a pen a sak talh a ni awm e. Tichuan a hla phuahte zinga chang mawi ber pakhat chu a han siamchhuak ta a ni. Hetiang hian :

*Ka tawng thei si lo ve Dcwmawii,
Phunchawng dawntuui a zik kuaiah Awithang-
pa,*

Ka zai zam velin va man rawh se.

Ni, "A zai zam vel" hi ani tan chuan a zawl-aidi, a koki bâwk, a hming tawpa bawl ve a ni a. Tun lai thangtharte pawhin chutiang chhuang chuan nula an rim thin. Awithangpa pawh hian a "zai zâm vel" hi a hmatheh ve ta a ni.

Awithangpa hi Zo pa mawl ve mai si-ah chuan ngaihtuahna thui tak nei mi leh mi rilru puitling tak chu a ni ve reng mai, Mizo hla phuahtute reng reng hian an lunglen lai chuan hla engpawh an phuah thei mai a, mahse an nakin hnu lam tur thlii phak chu an vâng hle. Awithangpa erawh hi chuan a tar hun tur te leh avang lai ni a ral hun tur te a hmu pha vek a. Suangtuahna

thui tak nen, miin tih nachang an hriat ngai loh,
hla chang mawi tak chu a han siam chhuakleh ta:

*Ka len lai nghil nghiala leng ka 'chhai,
Haiang tar leh sakmel chul tur Awithangpan,
Ka dawn khawl lung reng a awi thei lo.*

Thangthar zingah hian chu aia mawi zawk
leh dik zawka sawi thei chu kan awm lawk awm
lo ve. Tun hnu hian chu chu a rawn chhui leh a:

*Ka vul lai leh ka vang lai a chuai zo ta,
Chhimhlei thuah riat piallei karah Awithangpa,
Ka la thamral tur a pawl ngei mai.*

Tunah chuan Awithangpa chuan vanduinat
a lo tawk nasa ta em em a, a fa duh tak te, a
nupui ngei te a lo chhan tak avangin kan inkawm
nia a titi reng rengte chu mitthi ngaia lungleng
em em, lungchhe tak, intipachang lo se chu mual-
pho mai thei reng hian a awm a. A hlate chu a
hrila hril mai pawh a duh tawk lovin, a sakin a
sa deuh zel a, a nupui (ama tih dan takah) a'n
pitar a uina hla :

*Pui ni chu lem ang zu der teh la,
Nang chu Lalngo lam ang lo let leh ang che,
Phul zingah ar ang zu ngam lo la.,*

tia mittui sur zung zunga a han hril chu a lo
hmutu tan chuan hnuk a ulh feuh a ni.

Pa tlawmngai thei, hawihhawm, mahse hla
lamah chuan duhtui tak, mite zirtirna a nih phawt

chuan sawisel pawh hreh lo, naupang tē bulah pawh nelawm em em mai, hla ngaina mi tan chuan kawm chakawm ber niin ka hria.

Chumi hnu rei lo tēah chuan Zarkawt gate bulah Truck chung sang taka putar thu hi ka hmu a, ka han en chuan ka thianpa kha a lo ni reng mai a. “Ka pu, i haw dawn ta a ni maw?” ka ti a, chibai kan inbuk a, motor chu a che tual tual a, ka kianga High School naupangho chuan, “Tu nge chibai i buk kha?” Kei chuan, “Awithangpa a nih kha” ka ti a. Chu veleh amah en turin kawng kawiah an tlan ham ham a, mahse a lukhum chauh an hmu thei a, motor chuan a phur liam ta a, chuta chin chu ka hmu leh tawh ngai lo.

Vana Pa College¹

KHAWNGF, kan thian thenkhat vai rama lehkha zirte pawhin an College chanchin an rawn zia kha, kei pawh kan College chanchin ka han zia k ve hlek teh ang. Mahni zirna College apiang hi tha bikah kan ngai deuh thinin a lang a; mahse tun tumah hian kan College thatzia chu hleihluak taka uar ka tum lo, a nih dan ang chiah ka sawi zawk dawn a ni.

Ka la zir sang lo hle a. College ka sawn deuh dum avangin College tha leh tha lo khaikhin dik thei hle pawhin ka inhria a. Tuna ka zirna nen hian College pali lai ka kaina a ni ta. Martric ka pass hlim hlawta ka kalna College chanchin chu ka kal rei loh avangin a chanchin sawi tur ka hre tam lo va, thla leh lamah rawn zia k zawk ila. Tin, vai rama ka zirna College chanchinte pawh ka thianten an rawn sawi tawh avangin ka sawi dawn lov.; tun tumah chuan tun laia ka zirna College chanchia tawi tein sawi ka duh a ni.

Chu College chu in hre ve chaw k ang a, a hming chu "VANA PA COLLEGE" a ni. Mizoram khawi laiah hian emaw a awm a. Mizoho thawhlawma sak, sawrkar hriatpui (recognised) a ni. In lianpui mai a ni a, Mizorama inah chuan a lian ber awm e; Cotton College te, M.C. College

1. Kum 1959 : Chhlong-a a zia k a ni.

te ai pawhin a lian zawk daih a ni. Thlawhtheih-na ang deuha thla nei vua sak a ni. Tlang thenghaw deuh, zawl zau taka sak a ni a, kawng tha tak takin a chhun nek nuk a, thirsakawr leh motor dahna hmun bikte pawh a awm vek a, a zawl tawp kotlang zelah chuan far thing, hniam jawi laih chi mawi takin an phun chhuak vek baw a.

A College in chhungah chuan pindan pawh a tam kher mai. Thut khawmna leh infiamna pindan (common room) te, lehkhabu dah khawmna pindan (library) te a awm baw a. Thut khawmna pindanah chuan Vana Pa lim (statue) langkarua (silver)-a siam lian fe an dah a; tin, amah Vana pa-in a lo phuah tawh, he College thuvawn (motto). "MAHNI ANGIN THENRUALTE" tih a dumpawla ziak chu a chuang baw a. Infiamna chi hrang hrang in chhunga tih mi (indoor games) te pawh a awm famkim hle mai.

Lehkhabu dah khawmna pindanah chuan lehkhabu chi tin reng deuhthaw a awm a, chungte chu duh duhin kan chhiar thei a. Chung zinga lehkhabu lar deuh leh kan chhiar zin deuh te chu, "Awithangpa Hlabu" bu 7 (volume 1-7) te, "Taitesena Rammut Bu," lianpui te, Zikpui Pa lehkhabu "Boruaka In Sak" te leh a hla, "Sakhmel Hmun loh" bu 5 (volume 1-5) te a ni. Chu lovah chuan ni tin chanchin (daily papers) tam tak a awm a, chung zinga lar deuh leh ni tina kan chhiar

thinte chu, "M.Z.P." te, "Mizo" te, "Zoram Thupuan" te, "College Union" te, "Mizo Nula leh Tlangval" te leh "Thlawhhma" te a ni.

Tin, I.A. atanga B.A. thleng zirna, Honour subject nen kim braiin a awm a. English, Philosophy, History, Economics leh thil dang tan tak zir theih a ni. Science lamah chuan I.Sc. atanga B.Sc. thlenga zir theih a ni a, Honours subject pawh Mathematics, Physics, Chemistry, Biology-ah te a awm bawk. Post Graduate, B.T. leh B.I. a awm nghal bawk a. Kan pawlah chuan zirtu 550 lai kan ni a. College pumpuiah chuan zirtu 5,500 lai kan ni awm e.

Kan Principal chu lehkha thiam tak, subject pahniha M.A. pass a ni a, thiamna dang tam tak nei, Dactor hial tling a ni. A lehkha zir lai chuan Sap ramah Oxford-ah a zir thin a, Science pawh thui fe thleng a zir avangin a thiam hle. Amah chu tlangval a la ni nghe nghe a, mi zaidam tak leh taima tak mai a ni. Mahni hnaah chuan theihtawp chhuaha bei mi a ni a, he College thuvawn hi chawisang em em a, initsikna leh inhnuaichhiahna tihbo tuma bei vak mi a ni. Lehkha thawn duhte in awm chuan, a hming leh a thiamna hetiang a ziak tur a ni, "Dr P. Khuangchera, M.A. Ph. D. (Oxon), B.L. Vana Pa College."

Zirtirtu (Professor) pawh tam tak an awm a, an hming sawi sen a ni lo vang. Professor lar

deuh deuh chu, Dr. Buizova te, Dr. Tansiana te, Prof. Mualzavata te, Prof. Pi Hmuaki te leh Prof. Liandia te an ni. Lekhathiana tak tak vek an ni a, zirtir an thiam chang ni lovin, ram tana thahnemngaia bei an nih avangin kan College hi an ti hmingtha hle a ni. Kan College hi exam-naah te pawh kan ti tha hle thin. Tun hma lam kum nga lai atang khan University exam-naa a sang ber berte chu kan College-a mi an ni ziah thin.

Infiamna lam pawh kan uar ngawt mai. Pu Chhur Cup inchuhnaah pawl (team) dang zawng zawng kan hneh hnuin hmanni lawk khan "Taite sena College" non finl kan khel a, kan Cup lai chu ropui takin kan lawm.

Sawi tur tam hle mah se lo tawk tawh rih sela, College chanchin ringawta MZP tih khah hi ning fe fete pawh in lo awm thei a. Mizo High School chanchin sei pui pui a lo chhuah lai te pawh khan, a ziaktuten ziak taimain ziak ngaihnaawm hle mah se ninawmah a kal lek lek thin bawk a. Tuna kan thuziak pawh hi a sei ta em a, ka tawngkam thlum leh tawng mawi pawhin a daih si lova, in ning hle ang tih ka hlau ta. Peh hel peh hel lovin, "Vana Pa College" hi a tha a ni ka ti dawt mai e. Thla tin fee pawh Rs. 5/- chauh a ni, zawm rawn tum theuh rawh u khai.

*Thlang Sappui nun zirna run riai ruai,
Vana Pa College Alzawl tlanga ding tur chu,
Tawnmang rauthlaah ka lo hmu e.*

Mahna¹

BIBLE-a thu pawimawh leh thu harsa kan hmuh fo pahnih te chu Rinna leh Beiseina te hi an ni. Rinnain kan kal a, beiseinain kan nung te kan ti thin. Khawvel nun pawh hi chutiang chu a ni. Beiseinain hmalam kan thlir a, rinnain kan duh-thusam leh nakina la tha tur ni-a kan hriat te chu kan um bawk a. A tha mial *mahna*, ka nei thei *mahna*, ka hlawkpui *mahna* tih chhâlin thil harsa leh thil hrehawnte kan su tlang thin a nih hi.

Loneitu chuan kum tawpah kham khawp ka thar *mahna* tiin ram ngaw a thiat a, zum leh hriam karah, accident tawh theihna karah ram ngaw a vat a, a nih loh leh tulpik a su a, thlai chi lingin buh thlakin fur hlo a thlo a, kum tawpah hawp khawp ka thar *mahna* tiin a tang thin a ni. Nu leh pain nakinah lehkha a la thiam ang a, kam a ding ang a, Officer lian a la ni ang a, min la tinuamsa *mahna* tiin, harsa chung chungin an fate lehkha an zirtir thin a ni. Ka hlawk mial *mahna* tih chhalin dawrkai chuan sum a dawng a, ka bill a tam thei *mahna*, Officer lian ka kherh thlu thei *mahna* tiin nula te pawh an inchei a, tel rimtui an inchulh a, kawr man tam leh pheikhawk man tam an inbel thin a. A tawizawnga sawiin, mi zawng zawng hi *mahna* khawvelah kan cheng a ni Tlangval pakhat La hmun siam chuan ti hian a han ti a:

---

1. Kum 1989-ah Aizawla a ziah a ni

*Chung siar iangin a vul chling chheng,
I lawr ang aw thlawhlai thingte a pur e,
Ngotekherh tlang tial a chang mahna.*

Ni e, a la par chu a lâwr ang a, nuin nisâah a pho lum ang a, herawtin a her ang a, lasaiin a sai leh ang a, lapua a lo chang dawn a ni. Chu lapua chu lachawnah a siam ang a, lachawn chu hmuiin a kai ang a, latui a lo chang ang. Chu latui chu a dinlek ang a, chutah laduang a lo chhuak ang. Chu laduang chu a chhum ang a, lazar ban sawhin rawlawnah a pho ro ang a, chutah suvelah dahin a hlum ang. Lahlum a lo chan hnuah chuan thembuah a bâng ang a, a duh leh puan ngoah a chan ang a, a duh leh ngotekherhah a chan tawh ang. Tichuan la hmun siam atanga a ven thleng kha mahna-ah a in aghat vek a nih chu.

Mahna hi awm lo ta sela mihring nun hi a ho viau awm e. Pathian ni-a biak ina kan inkhawm te, Bible kan chhuar te, Zaipawla hla kan zir te, Gospel campaign-a kan tel te, camping a kan lut te hi eng dang vang mah a ni lo va, vanram ka kai mahna tih thil bawk a ni. Tlangval pakhat hlimna zawnga rei tak khawvela tlan tawh chuan hetiang hian a ti a:

*Khawvel par mawi zawng ka lawr kin ta,
Ka zawng tawh dawn Chhandamtu Lal Nunnema,
Ngaihdamin thangvan ka kai mahna.*

Kan han sawi tak atang te khian mitin hi mahna khawvelah kan cheng tih a lang Chiang a. Mahna sâng khawvelah kan cheng tih a lang Chiang a, mahna sâng deuh leh hniam deuh te pawh a awm ve ang. A sâng emaw, a hniam emaw, mahni tawkah an pawimawh theuh va, thil ho tê anga lang pawh thil hlu tak leh duhthusam sâng tak hawlh theite an ni.

*Sappui lamlian kawi a zau laiah,
Kep chhingchheng ngun kual mawia chan ka
nuam e,
Bun mawi Lalhniengin mi chhar mahna.*

A phaahtu hian nula lakah uanna tur a nei hlawl lo chang ni lovin, a phuloh leh a cho rual loh a ni tih a hai lo va, chuvangin bânbnah chang ta ila, lamlianah lo let ngât mai ila, Lalhniangi'n han chhar ta hlauh mai se, a bânah min bun ta se, a ti a ni. A duhthusam chu a nep hle angin a lang thei ang. Mahse a nula duh tak bân englai pawha kherh reng mai chu thil thlakhlehawm lo zawk zawk chu a ni bik lovang.

Tlangval pakhat lungleng mangang chuan duh thu a sam ve a, heti hian:

*Phaitlang chung turni a tuar ang maw,
Lalngovi thlan dartuia chan ka nuam e,
A tangnem karah ka luang mahna.*

A nula duh em em, mahse a chan phak loh tur a ni tih a hriatchian si chu phai lovah a feh

ni' ngei tur a ni. P'hai ni sa a tuar ang a, a thlan tui a luang zawih zawih-ang a; hah takin hna a thawk dawn tih a hre reng a. Tichuan, a thlan-tuia va'chan a, a tangnem kara va luan chu a duhthusam vawr tawp a ni awm e. A thianpa ve thung chuan:

*Thiana, duhthusam ta vekah chuan,
Chan ka nuam e chhaktiang kawrawn mei-thi-ah,
Zikpui'n tangah mi bang mahna.,*

a han ti ve thung a. He tlangval mahna pawh hi chuti tehchiam chu a ni bik lo kan ti thei ang. Thihnaah' chiang ila, Zikpui'n min awrh se a tih-na ni awm tak a ni. A thianpa mahna ai chuan a ropui deuh zawkia a hria a ni awm e. A thianpa dang leh mahna ve thung hi lo thir leh ila:

*Thiana, duhthuleng ka sam thin a,
Chan ka nuam e, Lalngovi thirkhailengah,
A tangnem pawngah ka hem mahna.*

He hla hi kum 1940 hma lam, kan nulaten tuibur zûk an chin laia chhuak a ni ngei ang. Tunlai nula leh tlangval zingah tuibur la hmu lo an tam hle ang. 'Thirkhai' chu thir phek zum, kutpah chen vel, tuibûrîû hawh nana an hman thin, tuibûra an khai a ni a. 'Thirkhai rirek tel lo chuan a hlim tak tak theih loh ve' an tih chuan, 'Hmeichhe tel lo chuan...' an tihna a ni a. He tlangval mahna hi a nep ang reng hle a. Thirkhaia a chan chuan a neitu awmpawng hem zeuh zeuh a inbeisei a ni. Mahse a hem fo kher lo vang e!

Mizo chang pawh kan ni bik lo. Hnam dang mingo, mi hang, mi eng, hnam zawng zawng i ti mai ang, kan vai mai hian *mahna* khawvelah kan cheng a, kan hla te, kan thawnthu te, kan philosophy te thleng hian *mahna*-ah a innghat vek a ni. Arabian Nights thawnthu zawng zawng te, Carpets leh Sakawr thlawkthei zawng zawng te, Tolstoy-a thawnthu te, Knights of the Round Table tih te, Sherlock Holmes thawnthu te, James Bond-a adventure te, Lavnglaili thawnthu te, Lalruanga thawthuh leh Chhura thawnthu te thleng hian a lungphum chu thil pakhat *mahna* hi a ni theuh mai. Politics kan tih te, Party te pawh hi an inngahna lungphum chu *mahna* bawh hi a ni. Zoram nuam kan siam *mahna*; mipui himna leh thawvanna kan thlen *mahna* tih chu an inngahna bul leh an vawrtawp chu a ni.

Mizo hla phuah thiam te hian philosophy hlain an chham chhuak thin a. Heng hlate hi pehhel angreng tak, mahse a awmzia zu suangtuah thiam theih tak vekin an zam thin a. Thuhnuairawh em em leh inngaitlawm em em ang tein an inlantir a, mi an fak duh zawng Lalte, mi huaisen te leh nula te chu a lo a luakchhuaka tha leh chungnung ang te in an sawi thin a. Chu chuan hla a tingaih-nawm a, an *mahna* khawvel zauzia a tilang chianghle thin a ni. Hengte hi lo en ila :

1. *Fiara tui thianga chan ka nuam mang e,
Han luang ila Zialung mualpui khangthamah,
Len-mawi Thanghniangi'n mi thal mahna.*

2. *Chhawrthlapui khuavel tieng nuama'n,
Chan ka nuam e, chhaktiang kawlrwn chung
sanga'n,
Sakhmelthapari'n mi thlir mahna.*
3. *Sappui powder chan ka nuam thin e,
Sakhmel sensiar annemin laiklum sarga'n,
A sakruang mawia'n min chul mahna.*
4. *Chhiar thlang bawar chan ka nuam e,
Lungtilengi khuandim a chan zantianga'n,
Rem-arah tal aw mi hmang mahna.*
5. *A u zun lenga ka uai tawh lnu,
A nau parte dawntuai ku nghak lian dawn e,
Kan tawnah tui ang a nem mahna.*

Khingte khi thil ni thei lo, khawvel thiamna zawng zawng pawh sawr khawm ila thil tih theih loh lang chiang sa vek an ni a. Lui tuia chan a, Zialung (Biata) dai kianga han luan te chu a theih loh tih a chiang sa a. Thlaa chan a, khawvel entu han nih te pawh chu a tiha tih rual a ni lo va. Mahse heng hian a phuahtuin a ngaihzawng a ngaihsanzia leh a ngaih ropuzia a tilang chiang em em a ni. Tlangval pakhatin nula pakhat a duh em em a, mahse a chan phak si loh pasal neih zana a beidawnzia a sawina, chuta a duhthusam nep angreng tak, khi mi hla chang linaa a sawi khi mak tak a ni. A chan tak si lohah chuan a bul hnaia awmna remchang leh a tana a thiltih-theih awmchhun nia a hriat chu a pasal neih zana

Rem-âra talh atan ngei khan lo va inhlan ila a ti a ni a, hei hi thil namai a ni lovang. 'Rem-ârah tal aw,' a ti vawng vawng a, 'Hmangaih lung i dum phawt chuan, lawm zel ta'ng e' tih ai khan a hniam bik miah lo. A nunna a hlan avangin a chim sang zawk kan ti thei awm e. Hetiang lam hawi hla hi tha tak tak a awm ngei ang.

Chuti taka *mahna* hi a pawimawh si chuan *mahnna* hla tam tak kan nci tur a ni dawn lawm ni ?

oxv'axo

Mizo Hla¹

HLA neih tam hi hnam finzia tehna ni teh hlauh se, sawi buai ngai miah lovin Mizo hnam hi hnam finga chhiar tur kan ni ang. Hla hian hnam nun leh rilru a târ lan thin avangin hla neih tam ngawt chu a tawk lo va, a awmzia hian kawngro a su zâwk a. Kan hlate hian kan hnam zia chu a mawl ang angin, a mawi ang angin a tarlang a ; kan lo changkan deuh deuhin kan hla awmziate pawh a lo thûk ve deuh deuh zel a, tûnah chuan kan hlate hi chik taka ngaihtuah leh chhût a ngai ta a ni.

Mizo hla neih tan dan : A bul thu sawiah chuan kan hla neih tanna chu kan chanchin (His-

1. Aizawlah kum 1959-a a ziak a ni

tory) kan chhui theih hlat ber hun vel atanga hla hi lo piang ve ni ngei tur a ni. Kan chhui hlat theih ber ehü kan pi pute Rün leh Tiau kara an khaw sak hun lai thu a ni. Chutih lai chuan silh-fen tha pawh an la nei lo va, siapsuap an feng a, chi tin hi a hrang hrangin an awm a, a changin an indo a, a changin an ingeih leh thin. An awmna hmun kan hriat hmingthang ber berte chu Seipuikhur te, Khawkaw te, Suaipui leh Sanzâwl te an ni a. Chung hun chu 1,500 A.D. vel ni tur a ni. Chutih lai chuan hla an la nei lo va. Titi pakhat chuan, pa-pakhat hian Tumpâng Sial a kap a. Miten (Pawi-ho an ni ta ve ang) salu an men thin tih an hria a, men ve an duh ta a. Hla lo chuan an ti hlei thei ta chai lo mai a, mahse sak tur an nei si lo va. Pa pakhat chuan, "Kei man kan phuah ang e," a ti a, ti hian a han hril ta a.

*Khatah khanin hei hi a lang a,
Hetah hianin kha kha a lang a.*

Chu mi ringawt fahran chuan an tlaivar zo ta ngang lo va, an tin darh ta a ni. A tukah chuan tumpang kaptu fanu chuan an inkhualte-lemnaah,

*Ka pan tumpang sial a kap e,
Kan runpui a mawi e,*

tia a sak hi an hria a ; tichuan sa lu chu an men tha leh ta a ni an ti.

Titi dang leha chuan Mizo hla neih hmasak ber chu, "Khawnhma pal a er an ti" tih ngawt mai hi ding tlarho hian an sa a, an sak pah chuan an er (eu) vak vak a, an piaha mi dang ding tlar vete chuan, "A er leh lo an ti e," tiin an lo kûn ve vak vak a, chutiang chuan an intih chhawk a, an nui vak vak thin.

Chutiang chu kan hla neih tan dan a ni a, a mawl tawk hle, awiawm tak a ni. Chutianga a rawn intan chuan hla chi hrang tam tak maiin an rawn hmu chhuak zel a. Tunah te phei chuan hla chi hrang chhiar sen loh, awmzia pawh thûk zawk leh a thute pawh ngaihno bei zawk miten an lo thiam thar ta zel a, thu kamram mai maia intanin hla tha tak tak a rawn insiam chhuak ta a ni.

Run leh Tiau kar chen laia hla chhuak

Mizo hla hlui, Rûn leh Tiau kara chen lai hla sawi hmasa ta ila. A upat dan indawt deuhva kan sawi dawn chuan:

*Kan Ngente khua, khaw nuam kha,
Thla ki fam hma'n ka nghilh rua lo ve,*

tia mi zawnzawngin a hming kan hriat, Pi Hmuakin Chawnghawih khua a phuahna hi sawi phawt tur a ni ang.

Pi Hmuaki hi Mizo hla phuahtute zinga ropui ber ni kher mah suh se, a hun lai chuan a ropui hle a ni ang. Bul tantu a nih avangin Sap hla

phuaktu hmasa ber, Beowulf te ang dinhmuna ding hi a ni. 'Hla a phuah a phuah mai thin a, miten, 'hetia a phuah zêl mai chuan thangtharin hla phuah tur an nei hlei nang, kan thlang tla tur buai venen, Pi Hmuaki hi i phum ngawt mai ang u,' an ti a, a nung chungin an phum ta a. Mahse an phum lai te pawh chuan:

*Nauva te u, nau haia te u,
Tha te te khan min'vur ru;*

a la ti talh e, an ti.

Heng hi an hla phuah thiam ber ir atanga lo chhuak a nih hrim chuan, chung hun laia mipui dinhmun chu a la hniam rapthlak mai tih chu sawi tam pawh a ngai lo vang.

Mizo hla hlui han chhui hian, thil tangkai tak mai leh ngaihnaawm tak hriat tur a awm. Mizo hnam hrang hrang - Lusei, Hmar, Ralte, Paihte, Pawi etc. kan lo inpumkhatzia a lang Chiang hle bawk. Hlado leh Bawh-hla hi Pawi atanga chhuak, sakhaw hmanna leh inthawina hlate hi Hmar atanga chhuak, hla hlui hmingthang hote hi Ralte, Paihte leh Lusei atanga chin chhuah a ni tih a lang thei a, a ngaihnaawm hle a ni. Hlate hi a upat dan indawta ziaak a harsa a, kan thawnthu hluite pawh chu, lehkha nei lo hnam kan nih avangin a upat dan indawt kan hre thei lo. Dâr hla te hi a upa pawl chu an ni ngei ang a:

*Chlimbu leh Peng Peng intu e,
A lu lam kawng, lu lam kawng;*

tih ang te leh, Liandova hla leh Chawngvungi hla ang te, Dâr hlaa kan hman takte hi an upa hle ang.

*Chawngvungi chu Sawngkhara'n a rim thin a,
Chawngi, Chawngi, kawng mi lo hawn rawh,
Sawngkhara ka lø leng e;
Bawmzo fa leh tuum chhia,
Pawnuh an riak na ngai e.*

Hmanlai chuan a chi bing têt têt awm thin an nih avangin chi tlem deuh leh mi hmuhsit deuh nih chu hreawm tak a ni a, nula rim nikhua pawhin zahna an hmu thin a ni ang. Mahse an nei ta tho va. Rei lo teah chuan Chawngvungi chu a thi ta mai a, chuta a pizawn nu tah hla dâr hlaa kan hman tak chu:

*Chawngvungi man a tam e,
Thi ka pek, a duh lo va,
Dar ka pek, a duh lo va,
Kan darhuai kher i ngen e,
Chawngvung man tam sumhluani.*

Hmân lai chuan hla inphuah el (hlaa intuk) hi an ching hle mai a. Chi leh chi, lal leh lal, khua leh khua, mimal leh mimalte pawh hlain an intu thin a, inhmêlmakna leh indona hial a chawh thin. Sawngkhara nu leh pa leh Chawngvungi nu leh pate pawh chu an inphuah el ta vak vak a.

*Chawngi, Chawngi, va kal la,
Sawngkhara va sun ang che.*

*Chawngi u, Chawngi pa,
Sawnga sunah kan ti lo,
Fatu fapa chawtah kan ti a ni e.*

He hla hian makna riau a nei, hla hlui ber te zīnga mi ni awm hi, a hla thu kan en hian a tun lai hle mai si a, a ngaihna hriat a harsa hle.

Tin, Liandova te unau thawnthu hi a lâr hle a, retheihna ata lo ding chhuak an ni, hlain min hrilh angin:

*Hmanah Singai sum tin phur,
Rulpuitn chhunnrawlah nei,
Liando te unau lunglawnna.*

Rûn lui lianin a nupui Chhiahchawngi a len sak a, chuta Liandova tah hla chu Paihte tawnga phuah a ni.

*Ka chiah lamah pel siau siau ving e,
Ka kih lamah Run tui a lian e,
Ka thoi Chawngi pam ta lua rawh e.*

Liandova te unau chungchangah hian naupang hla hlui te a awm bawk.

*Ni a chhuak e, ka hmanmasa ber,
Liandova te kawmchaha, taillente sa dem dem,
Chawngzawng te chawm ziau ziau.*

Hetih hun lai vek hian ini hmingthang êm êm mai
Lersia an tih chu a awm a. Liandova te unau
pawh hi ama zâr zo va lo ding chhuak an ni
rêng a. Tin, amah hi a hausakzia sawi huai huai
a ni. A chawng hmasa ber a ni châwk ang a.

*Lersia chawng mata,
Van zawia a chawng mata;
In bang laiah in ral fei lu tung zut e,
Haw haw haw,*

tih hla a awm bawk.

Rûn leh Tiu kêra kan pi leh pute khawsak
lai hian thil ho tê têah an indo mai mai zel a,
an inrem leh lawk bawk a, Suaipui Langmual vela
an awm laiin Râlte hnam Siakêng leh Kawlni an
indo va, Siakêng hovin Kawlni hotu pa Darbunga
an khawh thluk tak avangin an zam ta a.

*Kawlni ka phat lai chun van a, ka dak lau lau,
Kawlni kan chau kah Chawnglul man thei kau.,*

an ti a ni. Tin, Pawi ralin an rawn bei a, chu
chu hlain:

*Pawi no cha cha hawngthawk e, Kawlni runin,
Ka suaipui leh ka lammual a nuam lo ve;
Nah thing nuai sakruang pal thing ang kan tun,
An thlunglu leh kewr sial tui ang kan lak.,*

an ti a ni.

Hla do leh Bawh hla : Mizo chuan eng pawh
ti ila, kan hlim pawhin, kan lungngaih pawhin,

kan thim pawhin kan rihru thuk ber chu hlain kan hrii thin. Tawngkam naran aia hla hian mi thihlung a hneh duh bik tih kan hai lova, eng-pawh hlain kan hrii thin. Pa ramchhuak hlawhtling chuan a hlawhtlinzia puanzar nan hlado a chham thin. Ramchhuak chuan sa a kah thluk vehl a kiang hnaiah hre pha an awn mahna tun hlado an chham a, a hriate chu an lo kal a, a sa kah chu an chan (insem) dial thin a. Tin, kawtchhuahah a hlawhtlinzia chu hlado bawkin a hrii leh a, tlang a tlii a, awlan, thun tling el awl a mu ruakin a kap dur thin. A hlado atang chuan miin eng sa nge a kah an hre thei mai thin.

*Tlang an e, zuk thlii ila, runah naupang a
chiau chu e,
Kawli e, sa bawi leh maw, mal za e, tlung lang
kan runah e.*

Tih, mi lu la hnam kan ni a. Khua leh khua, ram leh ram an indo va, ral an thah tawh chuan ral lu chu an la hram thin. A nghawngah an tan a, a lu chu an hawn a, kawtchhuahah chapo takin an mi lu hawn chu :

*Arsi e, thlapa chawh law, ralvawm arkuanah e,
Zan thim e, zing hman selaw, kei chu e, rim
nampa ka thun e.,*

tia auvin khuaa mite an hriih thin. Heng hi pa-salthe hla a ni; a ringrek naran sak phak pawh a mi lo, Rapthlak tak a ni. A hlate han en hian

Pawi tawng a ni. Mizo hla pianna hi khi-ah Pawiah a ni ti ila, a sual awm lo ve. Hlado leh Bawh hla tal hi chu a ni chiang hle tih a lang.

Tichuan sa an kah leh hlain an hril a, mi au thah leh hla bawkin an hril a. Huaisen hnam, mi hrât-khawkheng kan nih avangin kan huaizia te hlain kan sa zêl a ni. Amaherawhchu kan dawihzia pawh hla thovin kan hril a, kan ngam loh Pawiho lam hawi chuan:

*Hrumsawm lo lian pal ang ka dal zo lo ve,
Ka changsialin Tiaupui dung a zui.*

*I lal lua e, Phunthanga,
Khawtinah chhiah i lawr e,
Sat mai zel a aw e.,*

an ti ve tho baw a ni. Hawina lam apiangah kan thawl a; mahse chhimchhak hawi crawh chuan hla rum kan sa ngam lo. Phunthanga hian chhiah a khawn thin a, a luhlul deuh chu a sât vak mai thin a ni. Pawiho chu kum 1760 velah chuan an huangtau lutuk ta a, Sailo lal ropui Lallula chuan a ngaithei ta lo va. Pawiho chu a rawt ta a. An lal Phunthanga leh Thanchhuma chu a man a:

*Phunthanga'n saingho ngen e,
Thanchhuma'n kawlpui bun e,
Miau muau tak a aw e ,*

tiin hlim takin an sa thei ta a ni.

Chai Hla : Mizo hla te reng reng hi a tlang-pui thoh a huhova sak mi, khuang beng a lamna chi a ni deuh vek a. Chutiang vantlang hla, mi tupawhin lam nana a sak thehte zinga pakhat chu, Chai hla hi a ni. Chapchar, lo vah zawhah hian vantlang awm ni an kham a, mualah mipui an chai thin. An inkaihkuah kual put a, a laiah khuangpui leh seki khawngtu an awm a:

*Lalvungan ka lian a ti, Farzawl a luah,
A luah sual e, changsial sawmthum an la e.*

an ti a, an lam tlut tlut thin a.

Chai hla hi chi hrang pariat lai a awm a, chung zinga a lar zual deuh deuhthe chu Mangkhaia zai, Thailungi zai, Neihlaia zai, Lalvunga zai leh Zopui zai te hi an ni. Tam tak hi chu khawhar zai emaw, lusun hla emaw ni awm tak an ni a, chai hla te hi chu hlimhlawp siam hla anga hman vek a ni.

Chawngchen zai : Mi neinungte leh mi aia chungchuang Thangchhuah tumte chuan tlang hrai nan ruai an theh a, sial te, vawk te an pawk talh a, mipui an ei dur dur thin. Chung an hman dan dungthul chuan a ni ta ve ang kan tun lai Krismas te hi kan hman ni.

Nula leh tlangvalte an zaikhawm a, khuang bengin an zai a, lam tlaiwar hialte pawhin an bei thin. Chutiang nikhuua sak atan chuan

Chawngchen zai chi hrang sawmpahnih lai an awm
 a. Chi khatah chuan hla chang tam fê fete pawh
 a awm thei.

*Chawn a rel e, lam a rel sual e,
 Chawngtinsiaman lam a rel sual e.*

Tuibul khuaa mi Chawnsiama a chawng a, chu
 mi tuma a nupui chet mualpho thu an phuahna
 a ni a; chuta tang chuan an phuah an phuah ta
 a. Dawn zai te, Lumtui zai te, Nilen zai te,
 Tlangphei zai te, Khawhar zaite a lo chhuak ta
 a ni. Chawngchen zaia Khawhar zai kan tih hi
 tlên sawi ta ila. Hlimhlawp nikhua mah ni se,
 chung te chutiang hlim nia tel ve ta lo te kha an
 ngai a, an ãap bawk ãhin. Chutiang atan chuan
 ãah hla tha tak tak a awm ve tho va.

*Bungpui e tang bal e, a zik thim reng e,
 Milai kan tang bal e, laikhum a thim reng e.*
 tiin beidawng takin an sa a, hnemtu an awm lo.

*Lurhpui a sang khi e, vanhnuaiin an hril e,,
 A chhipah chuan ila, fam ka ngaih khua lang
 maw ?*

tiin beisei takin an zawt a, mahse chhangtu a awm
 lo. Mitthi kalna Rih lipuite chu a lang thei hial
 ang a, mahse thlafam vangkhua chu a lang thei
 lo tih an hai bik si lo. Mizo sakhaw hluiah kha
 chuan thlân piah lam chanchin hi a Chiang lo em
 em a, in leh ran'a Thangchhuah ve lo leh nula
 ngai ve lo tan phei chuan a manganthlak leh sual a.

*Di nei lo Pawlan a sai an ti,
Fam mah ila, min sai bil tawh hlei lawng e,
Ka nemrang puan tial ka di zawna.,*

ti ve thei lo tan chuan thlan piah lam chu a rap-
thlak hle a ni. An inhnem theihna awm chhun
chu:

*Thi-lo-vi khua awm maw ?
Fam-lo-vi khua awm maw ?
Laia suang-lungpui e, fam lo ten awmna ngai.*

*Ka nu e, tap tukhlah ulaw, zankhua hrui ang sei,
Keini riak kan jam lo, mi lai leng an fum zo ve,*

tiin an lo inhnem ve hram hram thin a ni.

*Aw ka nghakhle! hruaikhawm hun tur chu,
Khawvel ngai lova Zion Lalpa fak leh,
Lenrual an kim hun tur chu,*

ti theitu tunlai thangtharte nen hi chuan kar a hla
tak meuh meuh a ni.

Hla hlai dang : Rûn leh Tiau kara awm lai
hla chu sawi sen loh a awm a. Chung zinga a
huhova vantlangin zaikhawmnaa an sak thin, a
pawimawh zual deuh deuhthe chu - Sakhal zai te,
Salu lâm hla, Sailo zai, Tlangnuam zai leh Nilên
zai te an ni. Dan naranin paho hian zu hmunah
te khuang bengin an sa a, an lâm thin. Heng hla-
te hi mawl tak châng khata tlar hnih lek lek awm,
a chang tin maia ngaih dan (idea) pakhat infiah

fai vek te an ni a, phuah ve pawh a har sa lo zet awm e.

Chhak leh thlang indo kan tih mai, Lalvunga thlah (Liankhama ho) leh Manga thlah (Kalkhama ho) indo lai, kum 1880 velah chuan Bawh-hla bak-ah inphuah elna tam tak a awm. Khawchhak nula hmelta Chhingpuii an tih chu Khawthlang hovin an that a, diriam êm êmin:

*Chhingpuii thlang khuandim chu,
Chhip khawpui lammual zawlah,
Chawltui ningzu a rui e Hermawii.*

*Chhak ralin ka hrang in ti,
In lawm lai Chhing hermawii,
Pualchang hmul ang inthlau ve doralah.,*

an ti a, an lam tlut tlut mai a ni. Hla hian mi rilru a khawih theih em avangin, hetiang inphuah elna hi a tuartu tan a na em em a. Chhingpuii tlangval pa Kaptluanga chuan a tuar zo lo va, a inkahhlum phah ta hial a ni. Mizo zingah hian hlaa intuk hi an ching ve reng a ni kan tih tawh kha. Hlaa intuk reng reng chu a ngamlotu zawk chuan a thih phah thin an ti a. Awithangpa leh Diriallova inphuahna hi a hmingthang hle. Tin, Lalpuithanga leh Vûta inphuah elna sawi a ni ve fo bawk. Vûta khaw thar kaina turah Lalpuithanga a kai a, Vûtan fin luih a tum a, Lalpuithanga chu a zâm leh ta deuh va, hmun dangah a insawn ta a, chu chu Vûta chuan :

Buanhmun pai ang pawm tawh hnu,
Chengteah lam ang let e, Lalpuithang lema.,

tiin a phuah a, chu chuan Chhim leh Hmar Indo
 a hring a ni.

Naupang hla : Kan han hla sawi takte khi nau-
 pang sak mi a ni lo. Naupang hian a hranpain
 hla an nei ve a. Pawntonaah leh inkawmnaah
 te an sa thin. Mahse naupangho chuan puitling
 angin an zainaah khuang an mamawh ve lo.
 Khuang hi hla hruaitu, sak ran tur leh muan tur
 hrihtu a nih si chuan, khuang hman ve ta lo chu
 puitling aiin zai an thiam a ni ngei ang.

Nauawih hla pawh hi kan nei tha ngawt mai.

A khi tlang sang puiah tian dar ang an chhai,
Tumpang sialin a vawr e, Lalhmingliana.

Ral an tihin sutpui ka pawm ngam lo ve,
Lenbuang hnuaiah keiman awi nang nilenin.,

tihte pawh a awm. Râl hlau reng rengin kan awm
 thin tih a tilang.

Zan thla engan naupang an pawnto va,

Kawlah dumde Laipuithang khua kan ban nang
le,

Kan ban loh leh kan lehlang ta lawngle, u, u,

Puitling chuan kan sa rual ve thei lo mai pawh ni
 lovin, a awmzia pawh kan hre hlawn lo ta ve ang.

*A thaia kan lek, u si ih,
 Kan la nuam ding maw, a si ih,
 Sum airia kan pek, u si ih.*

Naupang hlaah chuan a standard pawh a sang vah vah hle lo maw ?

Sakhaw hla leh inthawina : Mizote hi Kristian kan nih hma chuan Mizo sakhua bia kan ni. Ram huai kan be lo. Pathian kan tih chu engkim ti thei, tha em em leh zaidam em em, engkim siamtu ni chuan kan ring a, kan ni tin awmdan tur erawh chu min relsak em cmin kan hre lo. Sakhaw hman leh inthawi te uar zêk e ti lo chuan, Mizo hian sakhaw lam hla sawi tur tam kan nei hauh lo. Mak lutuk tak maiin sakhaw hla, puithiamin a roh em em, tlem azawng tih mai loh chu sakhaw hla kan nei hauh lo. Vawkpa sûtnghak ngat chu sakhaw hmanna atan chauh lo chuan an talh ngai lo. Chumia kan sakhaw biakna hla, puithiamin an roh em em chu lo tlângzarh ta ila.

*Hual ing, hual ing, Duma thla hual ing,
 Khumpui lumin hual ing, tappui lumin hual ing,
 Fanu chawin hual ing, japa chawin hual ing,
 Mi that sa kapin hual ing, buh ba thlovin
 hual ing,*

*Tum vuai hai tara dam hual ing,
 Seipui khura min chhang ing,
 Zinghmu a nin chhang ing etc.*

He sakhaw hman leh bualthuk chauh hi Lêntlang ațanga kan thlangtlâkpui chu a ni. Bawlpui leh inthawina dangte chu Lêntlang liam thlak hnua kan puak chhuah a ni hlawm.

Tin, dam loh nikhua hian inthawi an ring a, khawsikpui leh khawhringte an thawi thin. Heng hi Hmarho thiam chhuah a ni ang; a hlate han en hian Hmar țawng zawng a ni ngei mai. Khawsikpui thawina Bawlpui an tih chu a hla hetiang hi a ni. :

Phut-Hai, chibai,

Saisawm tlangah zuang tho che a ti khai,

Velvulnu a ti, velvulpa a ti khai,

Lawipui sulah zuang tho che a ti khai,

Velvulnu a ti, velvulpa a ti khai,

Duma thlunglu-ah buk tang a ti khai,

Buk thei mak se a ti khai,

Chawnbanuh vuan tang a ti khai,

Vuan thei mak se a ti khai,

Pheiphungah vuan tang a ti khai,

Vuan thei mak se a ti khai,

Suak leh sal tlan tang a ti khai,

Nanga suakin nu zing sumsu thei maw a ti khai,

Var tui chawi thei naw a ti khai,

Keia suakin nu zing sumsu thei tang a ti,

Var tui chawi thei lang a ti khai."

*"Manmasi Pa'n thu tin hril ngei a, hla tin
hril ngei a*

*Cherei nu kha khua na buk se khua na fiam
ngei se,*

*Chhumpui zing muai muai kha zui ta rawh,
Romei kai chuai chuai kha zui ta rawh,
Khua kha tin raw-chibai e, Pathian.*

Ramhuai te, Phûng te, Chawm te kan hlau thin a. Mahse, hlau hle e ti lo chuan anmahni fakna hla reng reng kan nei lo. Kan neih chhun pawh anmahni vauna leh inhrosakna a ni zawk. Khawhring nei kan tih hi, Mizo ngaih chuan thil tenawm leh thil zahthlak ber a ni. Khawhring chu mihring hmuh theih loh sial anga ki nei, mi kawchhunga luh ching tak, mi pumte tinaa sawisa vak vak thin, ramhuai sual a ni a. Mi kawchhunga a luhin a ching thlu a, an pum a tina a; tunge i nih an tihin 'chumi kha mi chu ka ni' an ti thin, chutiang thawina chu Puithiam hla hetiang hian a awm :

*Khuarpui bulah zuang tum che, Taunu,
Tappui bulah zuang tum che, Taunu,
Mi lai lungah zuang tum che, Taunu,
Khurte pawn la, vung thar chhuah la,
I chun i nun a tah che, I zua pan a tah che,
Nang aw e, i lenna khaw khur chungah,
Kei aw e, ka lenna khaw zopmuiah;
I nun ka nu ngam naw ni.
I pan ka pa ngam naw ni.
Nungin kei mi ngam naw ni;
DUR-Taunu, tin rawh, ka leh che.*

Tin, hman lain mi thenkhat an indawi thin a, dawî hi miin an hlau hle thin. Dawithiam tlemtê an awn a, dawî hla pawh an nei, mahse an dawî

hla te chu tumah an hrilh duh ngai lo. Dawi hla chu oheng zaa lei a ngai a, a hria pawh an tlem. Dawithiam hmasa ber kan hriat phak chu Lalruanga (Ralngama) an tih te, Hrangsaipuia leh Zangkaki te an ni. Hmarho hi dawithiam hmasa an nih avangin dawihla te pawh Hmar tawng a ni hlawm. Hrangsaipuian Lalruanga a dawina hla chu :

*Simah kawl hrei hrut tang e,
Hmarah kawl hrei hrut tang e,
Sum sen in maleng ka tih,
Leng ka tih, leng diai ka tih,
Sum vawmin maleng ka tih,
Nanga tum hrang a te kha,
Suor ang zuong 'un rek ka tih, ka mawlaw,
Kei chu nem nang ka ni lo.*

Inhrosakna hla a ni ber awm e, Tin, Lalruanga chuan a han dawihlet ve a:

*Kawl a kungah ka thawk in e,
Virthli ang te khan.
Hung hrang rek ka tih,
Phai khaw sumpui angte khan.
Hung inchawi ngiek rek ka tih.
Vanrang sumpui ang te khan hung in zam rek
ka tih,
In tumhrang a te khan suor ang zuong chin
rek ka tih,
Ka malaw, neu nang ka ni lo.*

Heng hla han inchham khum hi upa chuan thihna ngei ngei niin an ngai thin. Tichuan Lalruanga te hun lai atang chuan dawihla leh dawithiam te hi an lo awm ve reng a ni. Dawi hla tam tak a awm lo. Tunah erawh chuan dawithiam te an bo zo ta a. Tu dawih mah hlah tur a awm ta lo, kan vannei hle a ni.

Zoram luhthlak hnua hlate: Zoram kan luh thlak hnu chuan hniam pawh a lo var ve ta deuh va, kan hlate pawh chua lo mumal ta deuh deuh zel a, 'hla' an ang ta viau a ni. A phuah tantu emaw, a phuah tanna chhan mihring emaw, a thluk hmu chhuaktu emaw te kha a neitu hming an lo pu zel a. Laltheri zai, Lianchhiari zai, Darlengleh zai, Darmani zai, Darpawngi zai, Vairaw zai, Lengzem zai, Saikuti zai leh hla dang tam tak a lo chhuak ta. Chu mi kha mi zai kan tih hian anmahni khan an phuah ngawr ngawr a ni bik lo va, an tan chhuah sa, a thluk an siamnaah khan mi dangin an phuah belh zel thin a, a tan chhuaktu emaw, a thluk hmu chhuaktu emaw an ni ber. Tin, Mizorama kan luh hnua hlate hi a tawng pawh a ze lo hret hret zel a, a thu pawh hriat a sam deuh deuh zel a ni. A tam ber chu nula leh tlangval inawihna hla a ni. Khawtlang phuahna emaw, thing leh mau, leilung (nature) phuahna hla hi a awm meuh lo. Kan hla tam berte chu lal te, khawtlang te, mimal te fakna, uanpuina leh nula leh tlangval inawihna

lam a ni ber. Chuvangin kan hlaah te hian dar te, sial te, sakei te, sai te, sakhi te, sazuk te, thlan-thla te, vapui te, kawlhawk te, thuro te kan chawi nasa, chu lovah ni leh thla leh arsi te leh pangpar, chhawkhle, dingdi, ainawn, zamzo te kan chawi nasa bawk.

Hêng hlate zinga hla sak nuam, thluk mawi leh mi tinin an sak nin theih loh chu Darmani zai hi a ni. A hla hi Pawi rim a nam deuh va. Thian zaho hlim taka zu bel bula inkawm nan leh lam pui atan a hmeh bik a, a thluk hi a tho tha bawka lam pawh a rem bik:

*Tharsa hawlha khi chhaktiang maw, Run ralah
Lentu khawfar hnuuah thing chhawkhle,
A par e, thing chhawkhle.,*

han tihte hian la hmuh ngai loh Rûn ral, chhawkhle vul chûkna hmunah val hi maniatore rifle nen mi a vahtir ruai ruai mai a ni.,

*Saw chen chena ka va kal ram daiuh,
Nghosai thiang leh Thangnunnem,
Ka dam chhan Thangnunnem.,*

han ti tch. Mizo tlangval lungkham ber B.A,M.A te la hre hek lo, Nghosai thiang leh Thangnunnemi aia thlan tur reng reng he khawvelah hian awmin a mawi lo a ni.

Tin, Zoram luh hnua hla kan han sawi takah te hian hmeichhia an lar kher mai. Hmeichhe zai

vek emaw tih mai tur a ni. Tlem han sawi ta ila. Lianchhiari zai ah hian hmeichhe rilru len ve zia a lang chiang hle. A ngaihzawng leh a lungkham ber mai Chawngfianga chu kalsanin a pain mi dang a neihtir a. Mi nu mi pa an nih hnuah an inhmu leh a, hlim takin zû an khawn dun a, kham lo takin an inkawm a, ui takin an inthen ta a ni.

*Kan intawh nan emaw, khawnthiangah zu kan
dawn,
Kan inthen nan emaw, chhiarthlang ar za a
kham.*

Lianchhiari te inah, a pasal awm lai ngeiin chal insi rengin khâwnthiangin zû an khâwn a, an bei rei lutuk a, khuz n hmasa a khuang ta hial a, a pasal pawh chu a tlaivar ve thak a ni an ti. Lianchhiari lunglen chu a bang thei hlawl lo mai a, hla a phuah thiam si a, hlain a hril a hril thin a.

*I hming sawi ni reh lo, i ngaih doi hlen lo ve,
I rau i thlu tuangtuh par nitin khul lai ka rel.,*

a ti a. Lungleng reng rengin he khawvel hi a hmang tawp thak a ni.

Tin, hla hlui zinga kan sawi tak loh hmeichhe phuah, hla tha tak pakhat a awm a, Sibuta lal laia mi daih tawh kha a ni nghe nghe a. A phuahthu chu Aikhiangi a ni. Aikhiangi zai tih ve fo a ni. A thluk chu Zopui zai nen a inlachiin hle. Amah Aikhiangi hi mi lungleng thei leh mi lar tak, mi pawhin an ngaiat em em a ni.

*Aikhiangi nang manah,
Phata chang knah zar leh na ila.,*

Aikhiangi man tur tuak ila, chi teng ila an ti à ni.
Mi sawi lat lat tham zawng a ni ngei mai. Ti
hian an han zawt a :

*Kelte bengbeh kan beh zawn thlai e,
Kan mawi emaw, Aidang min en teh.*

Rang tak maiin ani chuan,

*Mawi leh mawi lo ka thlu lem lo ve,
In tha zawn thlai, chuai lem in awm lo.,*

a han ti a, a zawttute pawh an lawm tlang theuh
mai a ni.

Saikuti zai hi sawi loh theih a ni lo bawk.
He hla hi ama hmuh chhuah a ni awzawng lova,
hman lai hla Chhim zai an tih thin chu a ni. Sai-
kuti hi hla phuah thiam leh he Chhim zai han din
thar lehtu leh tilartu a nih avangin Saikuti zai tih
a hlawh ta a ni. Saikuti hi chuan hla hi a pianpui
ve hrim hrim a ni. Kum 1830-a lo piangin, nau-
pang tê tak te a nih lai atanga hla hi phuah nghal
mai a ni.

*Zawlbuk hnuaian buh lem ka thap chiam a,
Hmarthanga zai kel be lo ang e.*

Thingsai vela cheng reng thin a ni a. Aiduzawl
bul atang khian Thingsai an kai dawn a, tlangvâlho
chuan sahlam atan tiin thing pakhat chu, hmar lam

kawtchhuahah an hual lawk a, mahse an beisei
 angin milu an la leh lawk mang si Iova. Saikuti
 chuan,

*In zuah sual e, chhuahtlang thing lenbuang,
 Chung lum lianak chhunrawl vai e.*

*In zuah sual e, chhuahtlang thing lenbuang,
 Par a chhuang e, Mizo ngenin,*

a han ti a. An lal chu a thinrim ta a. Chumi
 thawi nan chuan,

*Saikhaw tlanguh lal lai a zing dawn e,
 Chhimiang naufa banah kai, kan runpui mawiin,*

a han tih meuh chuan an lal pawh chu a nui leh
 ta an ti.

Tin, Zahau nawr lain an khaw tlangval te
 Tiau ralah an han rammû a. Saikuti lâwmpa
 Tuvunga pawh a tel. Vanduai thlak takin a han
 chesual a, Tuvunga chu an that a, a ruang pawh
 hlawn lovin an rawn tlanhhiatsan a, chu chu,

*Senhri par iang ka chhak bawm zodaiah,
 Pualchang hmul ang ka di in hlan e.*

Sawi sên loh a phuah a, tar fein kum 1921-ah
 khan Thingsai khuaah a thi a ni. Mizo hmeichhia-
 ah chuan hla phuah thiam bera ngaih a ni.

Nichin khan Mizovin Thlarau khawvel kan
 thlir dan tlem kan han sawi a, Vailen hnu tawh,
 mahse Kristiannin min la hneh hma si a, lusun

zai pakhat Darpawngi phuah chu ngaihtuah tham
a ni ve. Vanlaiphai laiah khian vai sipai karah
a fa duh lai a chên a. Chumi a mangang chuan,

*Ka puak lai leh ka awih lai ve kha,
Lungrawn an liam zo ve,
Zing phulah ka chun ka ngai ti ve maw,
Khua a ri e, chungkhua a ri e,
Bawihbangpuian thuam ang do dai e,
Thinlai dam thei lo.*

Kan sawi tak ang he hla pawh hian thih hnuah
khawvel thar a awm tih a hre lo va. Chawngchen
zaia kan hmuh tawh ang khan thlan piah lam
chanchin chu a la pik hle reng a ni.

Puma zai leh a siper te : Mizorama, kan luh
tawh hnu vai len hnu khan hla thar mak tak, mi
zawng zawng rilru hneh thei, a tual a vai pawhin
an lunglen pui, ngur zawng zawngin an hlutsak
em em mai chu a lo chhuak a. He hla tluk a
mi rilru hneh thei leh Zoram deng chhuak hi a
la awm ngai lo an ti hiel a ni. He hla hi Puma
zai a ni, 'Puma zai' tih takah a tlar khatna tawpah
'Puma' tih zel a ni a. He zai lo chhuah dan hi
sawi dan pahnih a awm.

Pakhatnaah chuan khi lai Lalsavunga thlah
khua Hrangchhuana khawvelah hian he hla hi
daikiangah tlai lamah ramhuaiin an sa thin a, tlai
thum lai an sa a, mi pawhin an hre huai nghe nghe
a. Chumi hla thluk chu tiangvalhovin an chhin

chhiah a, an sa tlâng lawn a, an phuah belh ta
zel a ni an ti.

An sawi dan dang leh chu, hman laiin vailen
hma daih khan Vairehgteah khuan Khawchungho
an awm thin a. Chu mi te chuan he hla hi an
sa thin a, Mizo thelret hnai kal velin an hria a,
an rawn paw haw a ni an ti. Chung an hla hriat
hmasak berte zinga mi chu:

*Sawr naw, sawr naw, sawr naw, raw, Puma,
Tuikuk hnute vaiin sawr naw raw, sawr naw raw.*

tih hi a ni. Mizorama kan lak luh hnua chhuak
hmasate chu,

*Ril an sa, ril an sa, Puma,
Zo lerah sai lianpui ril an sa,*

tih te,

*Khuang el el, khuang el el Puma,
Tlabung dawr sapte ar a khuang el el,
Puma ai dawng ruai ruai e Puma.,*

tih te a ni. A la mawl hle a, phuah pawh a sam
kher awm e.

“Puma” tih hi Hmar-Biate tawng a ni a. Pa-
thian tihna a ni. Inthawina hla a ni mai thei.
Hla chang hmasa kan tarlan atang khian Hmar
hla a ni tih chu a lang nghal a. Mizorama an
chin uar takna chu tun tlai khaw hnu a ni. Kum
1908 lai velah khan Ratu-ah sawn pa pakhat, mi

ang lo hian nau awih nan a sa thia a, mi thluk loh ang deuhvin, lunglen thlak fû hian a thluk kawi vel a. Tlangval-hovin an sa tlanglawn a, naupang te pawhin Zawlbuk chhe siam peih loh thuah tlangvalho phuah el nan an hmang a, a lar ta em em a.

Chutih lai chuan a khaw rel zelin a ni ang chu, Lalzika khaw tlangval thenkhat (an hming chu sawi kher lo ila) leiba thing tura Lalin a tirh te chuan Ratua an Puma zai danglam bik an va hriat chuan an duh ta em em mai a, an chhin-chhiah a, an hawn a. Hla phuah thiam tak mai Thangkunga an tih chuan,

*Ka lawmman sialin a rel dawn Puma,
Lallai than sei, Lalbawrsap-pa, Lalhmeltha.,*

tiin Lalzika chu an han cho chhuak a. Lalhmeltha, sial ren lo, hlimhlawp ngaina, Lalbawrsapi pa chuan chu zai chu a ai ta a; Sial, Bawng, Vawk, ran lukim chu a tlu nghal kau mai a ni. Tichuan nula leh tlangval a khaw nawt mai chuan mualah an lâm ta a. Chuta tang chuan 'Tlanglam zai' tih a hlawh phah ta ni. Lalzika chang lo, a unaute ho Vanphunga te leh Thangkama teho pawhin he hla bi an hlutsak theuh a, ran lukim tein an ai hlawn a ni. Chuti taka hla buaipui ta chu Vanhuailiana thlah latte chuan an hmsit deuh a, chung tlak fein:

*Sial ren loh nge in duh, tlang ren lo, Puma,
Tlang ren lo vangkhua a zau zel ang, a zau
zel ang.,*

tiin an phuah a ni.

Chuta chinah chuan khawtinah he hla hi a darh ta a. Lal tin mai chuan sial te, vawk te, bawng tein an ai ta a. Rock 'N' Roll-in khawvel a deng chhuak ang mai hian he hla hian Zoram hi a deng chhuak ta a ni. Tun lai Rock 'N' Roll ang mai hian a saknaa tel tawh chu an lam em loh pawhin an kut emaw, an ke emaw tal chu a che lo thei lo va, nuam an ti em em thin.

Chu zai chu Pûma tih tel kher lo tein, thluk hrang hret hret tein an phuah ta zel a, tlanglam nan an hmang zel a. A thluk siam chhuak emaw, uar bika ta neiha neitute emaw chu, hla neitu anga ngaih an ni ta zel a. 'Chu mi zai' tiin an sawi a ni ta zel a ni. Tunah phei chuan Puma zai siper engzatnge awm tih pawh hriat a ni tawh lo. Puma zai chu a ki pui (Main key) niin, thluk hrang hret hretin siper eng emaw zat a lo nei ta a ni. Chunggho chu tlanglam zai kan ti ta a: tlanglam nana an hman chiah phei chu tlêm têt, Hrang-chhawni zai nen a thluk thuhmun deuh hi a ni.

*Mual a kur e, kan lum nan,
Khawtlang a kur a e, tlang kur a;
Aitenawnpar vul chungin min lo thlir e,
Neihchang sirva kal muwi chu keimahnii,*

tia bân vawr rualin an tlanglam thin.

Puma zai siper zinga a lar zual deuh deuhthe chu:-

(1) Awithangpa zai (2) Hrangchhawni zai
 (3) Lelthang or Lungphunlian zai (4) Ruah var or
 Mutelen zai (5) Chalmar zai (6) Rel zai (7) Ger-
 man zai (8) Tual pheih zai (9) Lianrikhumi zai
 (10) Transport zai (11) Aizawl zai. A dang pawh
 a tam mai, sawi sen a ni lo. Heng kan han sawi
 takte hian thluk hrang an nei vek a, tin, an thluk
 chu an intawm thei vek bawk a. Hengho hi a ni,
 Chheih Zai, Tlanglam Zai, Zuhmun Zai, Tlar thum
 zai te kan tih tak mai hlawm chu. Tlar thum
 chuan chang khat a siam a. Tlar khatnaah chuan
 dan naranin thu dik (fact) in a intan a, a tlar
 hnihnaah tehkhin thu (similie), a tlar thumnaah a
 tlip a ni. Tichuan, hla chang khat chu amaha
 intodelhin a phuisui zel mai a ni.

*I duh leng thlang rawh, ka kiang nang e,
 Bawng va nun zir, Thapui, khua min ti tlai e,
 Ka bang nang, nang tawna lunglen chu.*

*Kan dam leh khua hmuna leng dunin,
 Fam mah ila, Thapui nang nen phul zau van,
 Fiaratui thianganh i luang dun ang.*

Awlsam fe leh han tih ve mai theih ni awm
 chuan a lang a, mahse mi sak leh hriat reng tlaka
 han phuah tur chuan mi bak sawn a ngai a ni.
 A thian chu mi tlem te an ni. Hmar lamah
 chuan Awithangpa te, Pu Zachana te, Diriallova

te leh Khawzo lette zai thiam hmingthang Pu Te-
 lela Khawlek khaten an chher nasa ngawt mai.
 Chhim lamah Chhawthangpa, Hausiampa-ten an
 bei nasa bawk.

Tin, Nu leh pa-ten 'hmangaihna' awmzia hre
 phak lovin, an fanu te ran hralhin an hralh a, an
 duh lo chung chung man pe tam thei apiang
 hnenah tap zawih zawihin an tir liam thin te
 chiang takin hlain a sawi:-

*Ka nu lung thlu lova khiang awih chu,
 Tuahpui leh vau an lo vul lentu hnuaiah,
 Di kan tawng kan tah a tul leh thin.*

*Ka nu, sum tamah min tir lo la;
 Zuapa nen in lenlai tinkim dawn la,
 Kan la par dawn tir e, tlangnuamah.,*

tiin an tap zawih zawih thin. Tun lai nula te
 vanneihzia hi heng hla atangte Nian alang chiang
 em em a ni.

Heng hlate hi a thluk a mawi theuh nachung-
 in, Lungphunlian zai an tih mai, khang tirna chi
 hi a mawi ber nge nge mai:

*Ni kham puan darpui, i zur dun ang,
 Ka chung kawngo mah hian zo nem phunbungah,
 Ka thla chan ki kawii... a zar thul e.*

*Saw hmar lang zing riai saw di lenna,
 Ka tir ang che, thaikawi bawngte han hral la,
 A tap ruai ruai e...ti zel ang che.*

'kawi'....tih tak leh 'ruai' e...tih takah hian khuang tli a ni. He lungphun lian zai thluk hi, 'Lelthang' an ti bawk. 'Lelthang'-ah pawh chuan a ding leh a 'âwn' a awm a, a thluk dan a in-ang lo hret.

Chu lo lehah chuan 'Mutelên zei' an tih hi a mawi kher mai bawk.

*Ka sui lung lenzia ka sawi thei lo,
Mutelen chhip a sang laiah ka chuang e...chhei,
Ainawnparmawi...awi...ka tawng mahna.,*

han ti teh. La chuanna ngai loh Mutelên tlang chhip sang laiah chuan thawpik leh lunglêng takin i hawi ruai ruai lo maw? Heng hla thluk mawi em em te hi solfa-a dah chi a ni si lo va, kan hriat rengna kawng awm chhun chu Pu Telela te, Pu Dula Sailo te, Pu Lalhela te ang hi saktir a, record khung a ni mai.

Heng Puma zai leh a siper Zoram in a uar em em lai hun chu kum 1908 leh 1945 inkar vel lai kha a ni tawh a, an tunlai hle a ni. Heng hla kan sawi hian hmaih rual loh mi thenkhat an awm. An vaim sawi seng lo mah ila, pahnih chauk tal sawi tel ila. Awithangpa leh Hrangchhawni zai hre lo fa hi an awm lo hial ang. Zai a thiam chang ni lovin, lam a thiam tel nghal a, thiam kawm a thiam em em bawk a, zu hmunah te a lâm a, khua a fang a, miten an ngaina em em a, lalte pawhin an khuaa zin turte pawhin an sawm huai huai thin. Hla thluk chi khat, Hrangchhawni zai an tih mai chu min an duk em em a ni.

Vanhnuaithang-Awithangpa, Mizo hla neitu ber hi tun lai mi an ni bawk a. Mizo tawng hmang thiam, rual kawm thiam, mi lungleng thei, eng subject pawh awlsam taka hlaa siam mai thei zel a ni a. Hla chi hrang hrang a phuah hnem êm êm a, a bua siam tham ngawt a phuah a, Capt Lalrina Sailo khan a siamsak hial reng a. A hlaah pawh thluk hrang hrang a awm a, chung thlukte chu a intawm thei vek bawk. A hlate chu awmze thuk tak nei, thumawi apiang remkhawm, mi rilru hneh thei em em vek an ni. Awithangpa hi chu sapin 'poct' an tih ang tak tak hi a tling ve a ni. Hla chi tinreng khawtlung phuahna, mi mal, khawvel thil, lunglen zai, phuah loh a hleih pawh a nei lo. A phuah apiangte chu hriat reng tlak, mi naran rilruin a phak loh te vek a ni.

Hla pakhat, thil ho ang reng tak si, mawi taka a phuah a awm a:

*Ritva veng ral tha chu keimahni,
Riang leilan rua-thlerin sai ang lian tlangah,
Nun thiam ang kan zirna mual liai luai.,*

tih te,

*Nikhumchhingpa val lungleng a iang em ni ?
Ka pian liantlang khaw chul ram loh buk
thlamah,
Nghaki leng nau ang a lo tap e.,*

tih te hi-han chhiar ngun ila, han ngaihtuah zui ila, a mawi telh telh mai a ni. Tlanglam laite pawh khan a duai bik lo va:

*Tlanglamin kawl thlek ka zir dawn e,
Buang khaw perpui dam lai pialralah siali,
Lenchawm nen val rual hi hawi ve la.*

A tlar hnihna "Buang khaw perpui damlai pialralah siali" han ti nawn leh teh, hetiang reng reng a khaw sawi nuam thiam ka la hre ngai lo. Hmu ngai lo tan pawh pem luh mai a chak awm lo maw? Lengzem zaiah hian em ni, Awithangpa hian a thawh hlawk ber aw tih pawhin ngaih theih a ni. Nula tlangval inawihna hla chu chhiar sen loh a phuah awm a. Anah pawh hi mi lungleng thei tak a ni kan tih tawh kha. Khawtlang lunglen emaw, thian ngaih bik nei emaw pawh ni ila, a hril dan kan thiam chuan kan lunglenna chu a zang huai thin. Awithangpa pawh hi lungleng thei ruai ruai tak mai mah ni se:

*Tah dawn leh tlangrel ka dawn si a,
Thal favang kawl chhun eng rii riai hnuaiah,
Awithangpan lunglen ka sirsawn e.*

Lunglen sirsawn tham chu a û awm teh e! Mahse he mi a hã sak meuh hi chuan a zang huaiin ka ring.

Awithangpa hi tunah chuan putar a ni tawh a, Kohhran Upa a ni nghe nghe a. Hetiang hla (Anah Awithangpa thluka phuah) leh Kristianna

hi a inchawih lo a ti nge ni, a phuah ta ngai zen zen lo va, a pawihle a ni.

Hla hi thilithei tak mai, lawmna leh lung-nihlohna te, mi fak leh relna atan te, tawngkam naran aia a chak zawk avang leh, mei anga thil a tih theih thin avangin, Lalte hian dan naranin hla leh hla phuahthiam te hi an ngaina a. Zai an uar viauna khua hi chu an lal ten an hlutsak hle a ni ti ila a sual lo vang. Mizo lalah chuan Savunga hian zai a ngaina ber awm e. 'Savunga zai' tih tham hla tam fe a awm. Upain zu hmun zaiah an hmang:

*Khaw ze hrawkin lal dang ka piang reng e,
Kan kaih loh khua awm maw, Matu kawrawn
chenin.*

*Luipui senvung chungu pumleng a her ngai e,
Hui dum feng ral kaiah.*

*Lalmanga chuwiin mi dang mah la,
Lianlula tu, kap zau kan lenna tlang a tawp
ngai lo ve.,*

tih te a awm.

Lal tam tak chanchin kan sawi thei lo va, Lalhrima hi hla ti mi, mi lungleng thei leh zai rem mi a ni. A hla phuah lar ve fê chu hei hi a ni:

*Mi chawi hrinhniang par ang an tha e,
Hai ang tar e, vuai lo nang e;
Thliah tlangah Laldanga e.*

KOHRAN-HO HLA : Mizote Kristian kan lo nih tirh chuan Zosap-ho ten hnam dang hla lehlin ngawt maia Pathian biak chu a fel lo ve, nangmahni Mizo thlukin Pathian hla phuah ula a tha ang tiin an rawt a. Mahse Mizo Pathian thu awih hmasa ten an duh lo va. Mizo hla thluk reng reng kha chu hman thiang lovah an dah ta tlur mai a. Tichuan sap hla lehlin, Mizo rilru nen pawha inpawh meuh lo, hla thu pawh awm lo, a ngial a ngana kan nitin tawng ang ang hian Kohhran hla min lo siamsak a, kan hmang ta mai a. Mahse hetiang ngawt hian kan Mizo rilru chhung ril tak tak a zu pawh phak loh avangin leh a chawh thawh tawk loh avangin duh tawk lohna lian pui a lo awm ta. Chu tuihalna tihreh tur chuan Pathianin kan Mizote ngei a rawn hmang ta. Pu Kamlala te, Patea te, Damhauhva te, Suakhnuna te, C.Z. Huala te, Saihnuna te leh Lama teho a rawn hmang a. Kristiante sak mi hla tam tak mai, Kum 1920 leh 1940 inkar velah khan a lo chhuak ta zut zut mai a. Chung mite chuan Mizo ngaihtuahnaa ngaihtuahin kan hnam nun leh khawsakna atangin Van ram chu chiang takin min rawn thlirtir ta a ni. Heng hla phuah-tute chanchin hi a mal te te pawhin sawi tur tam tak a awm teuh mai. An hlate chu Kristian Hla Thar Bu an tihah hian tam tak chu a chuang hlawm a. Heng hla hian makna riau an nei; a thluk Mizo ni si lo, sap thluk pawh ni meuh si lo, a thu pawh hla thu teh dum si lo, mahse ni

tin tawng tualleng rem khawm ni chiah mang si lo chhiar leh hril pawh nuam em em a, flow tha em em vek an ni. Dan naranin chang khatah a inhril zo mai lo va, chang li te, chang ngate pawh a ni hlawm a. Chang khatah chuan thar li emaw a ni deuh ber a. Heng hlate hian Biak in-ah hmun an hmu em em lo. Mahse, zaikhawmnaah chuan tlaivar vara sak an hlawh a, mi rilru a khawih em em thin.

*Thuneihna ropui, chawimawina sang ber,
Malsawmna nei tlak a ni e,
Leilung pian laia talh tawh Beram No,
A thisenin khawvel chhandam rawh se;*

tih te,

*Aw min hrilli rawh. Thukna ropui,
Ranthleng leh thing anchhe dawng leh-
Vana Lallukhum a inzawm,
Lei Eden leh Salem thar nen,*

han tihte hian kan Kristian thurin chu a funkhawm vek mai a ni. Chutiang thluk chu tawng dangah kan hmu kher lo vang. Khawhar lenpuinaah te,

*Dam lai tuipui fawn piah lamah chuanin,
Ka lungkham ram eng mawi chu a awm...*

tia kan han sate hi chu lunglen thlak hle mah se, thla chu a muang thei hle bawk a ni. Thihnate pawh hi heng hlate avang hian kan tuar nep sawt emaw tih tur a ni. Saihnuna, Leng Lalin :

*A hun lo thleng tur chu ka nghakhlel hle,
Lawma Pialral min hruaikai la,
A then lovin lungduh te nen,
Chatuan par tlanin Lalber kan awi ang.*

a han ti mai phehi hi chu chakawm deuh mai a ni a.

Heng hla phuahtu-hote hi mi tlem te thi tawh mah se a tam zawkte chu kan zingah an la awm a. A eng a ti kher emaw ni phuah belh zel tang ei an ti lo va, an chawl rual deuh ta thup mai a, a vanduai thlak hle a ni.

Hemi teho zinga mi, mi pahnih chanchin tlem sawi tur a awm. Lama, Mizo hlapui siamtu chu mit del phui tlat a ni. Mahse, hla leh solfa hi a thiani makin a thiam a. Van indona te, Tuipui Sen kan hla tih angte hi hla sei, a pawl kim, inchawih mawi em em a siam a ni. Tin, Pu Hleia mittel, kal thei lo zeng chawnhlawm chuan hla tam tak a phuah a, zai a thiam bawk a, a hla phuah nula leh tlangvalin kan duh em em tak chu :

*Van chung sang taka Lal Isua
Lungngai riangvai lawma Lalpa--
Min hmangaihna par ka tlan ung.*

tih hi a ni.

*Ka va ngai em, Lal ram ropui,
Dinthar leia lo thleng tur chu,
Kum sang rorel tur ni ropui,
Tunah hian lo eng tawh rawh.*

tia nghakhlel taka a thlir lain mual a liam ta a ni.

Heng hla phuahtute leh an hlate hi chu ngun thluka zir tham a ni vek hlawn a, pakhat chanchin pawh hi bu khat daih a ni vek a ni.

Kaihlek zai leh Love Song : Mizo zai pangngai leh Puma zai leh a siper kan han sawi tak te reng reng khi Kohhran mite chuan sak ve loh tur tia inzirtirna chak tak a lo chhuah tak avangin nula leh tlangval tan chuan inlawmna hla reng a awm ta lova. Ramhnui leh hmun fianrialah te mi hriat hlau chung chung a tlanglam zai sakte a lo tul ta a. Chu pawh chu Kohhran Upate beng a lo thlen phawt chuan an hmabak chu Kohhran phuar a lo ni ta. Mihring nih chhungin khawvel thilah lunglen chang a awm lo thei lo va, chung ang hunah te :

*Aw ka thla thlawk la, va fang rawh,
I chhandamtu thihna.*

tih fo mai chu a lo remchang si lo va. Tichuan a pumpelhna tur zawn a lo tul ta a. Pu Kamlala te, Pu Hual: te hla siam ang ch' kha a thluk chauh hawhin a lo kailek ta a. Chu chu 'Kaihlek zai' kan tih tak chu a ni. Hla dang angin a phuahtu pawh an intlangzarh duh lova, ziaklohbuah an ziak chhawng (copy) a. Kohhran Hla Bu tiat tiatin an lo phuahkhawm ve ta. Khawtinah chutiang hla bu chu tam tak hmuh tur a awm. Kohhran Upa bum nan, nula leh tlangvalte chuan Rinna thla zar ila tih thluk chiah main:

*A kal ta an ti e. Aitenawni, ka tawng si love,
Khawiah tuan ang maw nuhmawii,
Thlir zel ila thadpang ram tuanna.*

an zai rawng rawng ta mai a ; Kristian hla tha lai an ti bawrlhbang zo ta.

Chutiang ang ngawt chuan Kohhran Upa, nula tlangval thiltisual chang ang hrima hmanhlelnate chu bum sen an ni ta lo va. Tin, Kohhran Upate tan han khap zel chu thil ngam awni loh tak a lo ni leh bawk vei nen, a lehlam lehlamah a lo harsa tawn ta hle mai a, Chu mi pumpelhna tur chu ngaihtuah a lo ngai leh ta.

Phai lama tlangval lehkha zirhote chuan Sap hla 'Love Song' kan tih ang hi an rawn hawn a. Zoramah a lo darh leh ta. Mahse thingtlangah te Sap hla kan sak thiam loh avangin, chung love song an thluk chuan Mizo tawngin an lo phuah ve ta a. Hla thu tuihnai pawh ni lo, kan ram ang mai mai, a ngial a nganin :

*Khawiah nge i kal dawn sawi rawh, Parte,
Nangmah ngaiin sial ang ka lo lian a;
Ka chan tawkah ka lungawi si lo,
Ka dam chhan ka luah zo si lo,*

tih te chu zalen takin kan sa ta mai mai a. Lalzova te, Sêna te, Vankhama te ang pawhin hla tam tak chutiang chi chu min phuah sak ta a, tun lai nula tlangval hla ber chu an lo ni ta.

Hnam hla leh Hla lenglawng: Hman deuh lawk atang khan hnam hla leh hla lenglawng neih a tul tih kan hie ta a. Mo lawmnaah te, Par-ty-naah te, salnaw hla ni si lo, Love Song leh Kaihlek zai pawh ni si lo, hla thianghlim leh pawisawi lo neih a tulzia hriain, Pu Rokunga te, Pu Vankhama te, Pu V. Hawla te, Pi Romani tehoin hla tha tak tak min lo phuahsak leh ta a. Chung chu tun lai nula thlangvalin kan hlimpui ta hle mai. 'Sangha vuak hla' te, 'Hlaizawng par' hla te kan lo nei ta. Amaherawhchu, nimir chuan heng hlate hi a hlutna leh a thatzia kan hie phak meuh lo. Kan lunglenna tak tak chu a tihch kher lo a ni thei. Engpawh nise, hnam thang zel hian hetiang hlate hi kan mamawh tak meuh a ni tih chu hnial rual a ni lo.

Politics hla: Mizo chuan engpawh ti ila, engpawh ngaihtuah ila, kan thiltih leh ngaihtuah chu hlaa hrii hi nuam kan tihzawng a ni. Kan khawtlang invawn dan tih danglam a tul tih hriain kan ro inrel dan hluite chu thlak kan tum a. Chu mi atan chuan Pawl kan siam a. Mizo Union a lo ding ta a. Mahse chu Union chu a lo keh a, a lo phir dawn lai khan hla a lo chhuak tan a,

*Union leh Union a dang mang e,
Mizo Union vantlang kan tanruul lain,
Dawrpui Union ve chu rual relna.,*

tih a lo chhuak a. Rang tak main:

*Untan leh Union. u dang ngei e,
Keini Union Mizo ram tundin nan e,
Nangni Union ve chu Vai dawrna.,*

an han ti let ve a. Chuta tang chuan thingtlang lamah te mi thenkhatin hlain Politics an khel a. Kawng zau taka hawnin a awm tih thluk chiah mai khan:

*Bai-thak arva, artui khawn leh lal hnung zui
reng ka ning tawh,
Kawltu chawi lai daltu an ni,
Sazai lian pui pui an ni.,*

an ti a, khawlai an fang a, Mizo Union khuang-pui nen mi an tiphur thei hle a ni. Chu lovah pawh 'Kan nghak reng che kan Lalber' tih thluk chiah khan:

*Zalen muhil lo tho r'u,
Ni a chhuak sang tawh em e;
In kawmawl lalho reng hi,
A lum lua e, kan ti.,*

tih te pawhin an sa thin.

Chu lo lehah chuan hla mak tak pakhat 'Kawngzau taka hawnin a awm' tih thluk bawka sak:

*Vai President Nehrua chuan,
India ram leh Assam ram hi,
Zalenna kawng a hawng an ti,
Vantlang kan hlim rual ngei e.,*

tih a awm bawk. Vai President-ah Pu Nehrua hi a lo tang mek emaw ni! Heng hlate hian nula leh leh tlangval, a tar a zurin mi a chawk phur a. Khuangpui nena a hlawpa khawlai han fan meuh chuan thauvah a man a. nulate pawh an lam zawr zawr mai a ni.

Ramthar zai : Keimahni Mizo hla leh Mizo zai thluk ngei hmanga Pathian fak chu, Sap thluka fak ai chuan a tha zawk ang tih ring mi tam tak an lo chhuak a. Chang mite chuan Mizo hi hla phuah thiam tawh, kan thlukte pawh chu mawi tawkah an ngai a. Sap kawra Pathian biak ai chuan kan Mizo thluk ngeia biak chu an lo duh ta a. Tun hman Kristian hla kan lo neih sa te chu sirah hnawlin,

*Bookroom chhut mai chuan ka thlei lo,
Kan hnam danin Kanun thar kan awi dawn e,
Kan lu lo sual ang maw, chhingkhualah.,*

an lo ti ta zawk a ni. An hla te chu tlar thum a nih thu leh Puma zai siper thluka sak a nih thu lovah chuan sawiselbo a ni ve reng a. Ngun taka kan ngaihtuah chuan 'a thu nge a thluk' tih chu inzawhna lian ber a lo ni ta. An hla tlem lo thlir ila :

*Zion thuthlungpui a linun kan vuan,
Kan lentir e, ram loh bawngte palaiah,
Kannan thar laah tur chu keimahni.*

*Rom sipai em ni, kan lal mantu
Zion lungpui vuanin a tap Chhandamtu,
Tihelna Lal puan a khai hne lne.*

A thlukah Vala i buai em ni ?

*Engatinge hmangaih ram thil thlawnpék hi,
Sual rim nam hiala i lo sawi le ?*

*Kilhna thir leh khenna hliam zawng zawng,
Zion-ah chuan a mawi lai an chantir e,
A mawi e, hmangailna rawng ngei hi.*

*Zion rum nuama kan len hun chuan,
Ka suihlunglen tuarhar zo chhum ang zing hi,
Ka zua Lal hnenah ka hril ngei ang.*

Heng ang hla ti mite hi, mi thenkhat chuan 'Thiangzau' an ti a. Anmahni erawh chuan 'Ramthar fate' an inti deuh ber. Hla hi a thu nge pawimawh zawk a, a thlúk tih hi mi a ngaihtuahtir thui hle a ni.

Tun indopui H-na tawp hnu lamah reng reng hian Mizovin, Mizo tawngin Pathian fakna hla kan chher thar lo niin a lang. Kohhran nula tlangval te chuan zai chu kan uar deuh deuh a ; a tlin sang thei apiang thiamah kan ngai emaw ni lawi ni, tlin bak chham chhamin kan au va. Mizo kan zai tawha bang thei lo - Khuang hi kan ngeih tawh lo va, Biak ina khuang ben te chu hnam â tihdanah kan ngai a, kan inti Sap vel a, Biak ina Kohhran khuangte chu pah zai kan lo rel ta. Khuang lovin kan zai thuuu thuuu va, kan zai rual tha thei pawh a ni hek lo. Kan Biak inte chu Sap hla zirna hmun ang maiin, solfa nena sak theih loh hla reng reng chu kan malmak a. Hla Thar Bua

mi chu Biak ina sak thiang lo hialah kan ngai ta a ni awm e. Hnam fing zawkte angin, phaiphuleng leh organ te nei azeng pawh kan ni hek lo ; kan Biak in zai chu a ngui nghuai nghuai mai a ni. Hmun dang, Biak in pawn lam party-na leh zaikhawmnaah chuan, Mizo nula leh tlangval zai phawt chuan, sedâr tia tia an ak a, 'hringdup, hringdup' nen an bei thin.

Tichuan, kawng thenkhat ngaihtuahin, mumal lo taka kan awm lai leh hla lam thua kan insik sawih lai a ni kan ti thei ang. Tun lai takte phei hi chuan America nula leh tlangval, ler chung-chuangi te, harh chungchuingate tih hi thikin Rock 'N' Roll kan ti ve e kan ti a :

Lawmlai di kan tawn, Lengleri

Zun chhawl min ban a na e,

tiin, khaw tinah kan aupui leh ta. Hla sa pawh ni tawh lovin. a rakin kan rak tawh a, Mizo hla, hla tha kha ang, mi thinlung chhung khawih thei chi kha a bo zo ta. Ka han chhut neuh neuh hian hla thar mawi ber mai nia ka hriat tak chu Awithangpa lo lengin, nautê chhuat laia thu chu a han chawi a, ngaihtuah lawk pawh awm lo va :

Laiiah chawi um-ang a thu, Hmeltha,

Lalthanpuii sial sawm man tur a piang e,

Chhantling dar bang mawia leng turin.,

tia a lawm hla hi a ni.
